

asta/aanada/2nd proof

શ્રીવાચકજસવિરચિત

શ્રી આનંદઘન અષ્ટપદી

આસ્વાદ
મુનિશ્રી પ્રશમરતિવિજયજી

પ્રવચન પ્રકાશન

આવૃત્તિ : પ્રથમ
મૂલ્ય : ૨૦-૦૦
© : PRAVACHAN PRAKASHAN, 2009

પ્રાપ્તિસ્થાન

પૂના : પ્રવચન પ્રકાશન
૪૮૮, રવિવાર પેઠ, પૂના-૪૧૧૦૦૨
ફોન : ૦૨૦-૩૨૯૨૨૦૬૯, મો. ૯૮૯૦૦૫૫૩૧૦
Email : pravachanprakashan@gmail.com
website : www.pravachanprakashan.org

અમદાવાદ : અશોકભાઈ ઘેલાભાઈ શાહ
૨૦૧, ઓએસીસ, અંકુર સ્કૂલની સામે, પાલડી,
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭
ફોન : ૦૭૯-૨૬૬૩૩૦૮૫, મો. ૯૩૨૭૦૦૭૫૭૯

મુંબઈ : સેવંતીલાલ વી. જૈન
૨૦, મહાજન ગલી,
ઝવેરી બજાર,
મુંબઈ - ૪૦૦૦૦૨
ફોન : ૨૨૪૦૪૭૧૭, મો. ૯૮૨૦૧૭૪૦૮૧

અક્ષરાંકન : વિરતિ ગ્રાફિક્સ, અમદાવાદ
ફોન : ૦૭૯-૨૨૬૮૪૦૩૨

પ્રવેશ....

નિશ્ચયની ગહન યાત્રા. જ્ઞાનયોગનો અનુભૂતિખંડ.
દેહભાવથી નિર્લેપ થનારો વિચારપથ. અઘરું અને ઊંચું છે આ બધું.

સાધારણ કક્ષાનો ધર્માત્મા ન સમજી શકે તેવી આ ચિંતનધારા છે. પદ એટલે પગલું. વિરાટનું એક પગલું આસમાનને આંબે. અહીં આઠ પગલાં છે. પ્રત્યેક પગલાની પાછળ પાછળ ચાલવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. અષ્ટપદીનો નિગૂઢ રહસ્યાર્થ સાધકને જ સમજાય. આ અષ્ટપદીને સારા સંગીતકારના કંઠે ગવાતી સાંભળીને જે ભાવો જાગ્યા તે આલેખ્યા છે. અષ્ટપદીનો પરમાર્થ આઠહજાર પાનામાંય સમાય તેમ નથી. કેવળ ૮૦ પાનાની પુસ્તિકામાં શું સમાય ? છતાં દંતકથાનુસાર શ્રીઆનંદઘનજી મહારાજ અને શ્રીસુજસજી મહારાજની મિલનકથાની આ રચનાને ભક્તિભાવે શબ્દોથી પારખવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

મારી સંયમસાધના અને સાહિત્યસાધના પર જેમનો અનહદ ઉપકાર છે, વાચક જસ-ની લગની જેમના થકી લાગી છે તેવા પરમશાસનપ્રભાવક પૂજ્યપાદ આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્ વિજયકીર્તિયશસૂરીશ્વરજી મહારાજને આ આસ્વાદનું અર્પણ.

ફાગણ સુદ ૬ / વિ.સં. ૨૦૬૫
અમરાવતી

પ્રશમરતિવિજય

શ્રુતપ્રેમી

ડૉ. દીપકભાઈ કામદાર
શ્રીમતી હીનાબેન કામદાર
રોહિત જિનલ
નાગપુર

श्लोकांतर

यात्राऽनंदघनस्य गीतिसरसा दत्ते प्रमोदं परं
रूपं तस्य विलक्षणं नृपतिवत् त्रैलोक्यजिद् भास्वरम् ।
संगोऽनारतमस्य यः शुभधिया जातो ह्यभंगोऽस्त्यसौ
वार्तालापविधानमत्र यशसा साक्षादुपस्थाप्यते ।

१

मासग चलत चलत गात
आनंदघन प्यारे
रहत आनंद भरपूर

ताको सरूप भूप
तिहुं लोक थे न्यारो
बरसत मुख पर नूर

सुमति सखि के संग
नित नित दोरत
कबहु न होत ही दूर
जश विजय कहे
सुनो हो आनंदघन
हम तुम मिले हजूर

श्रितन

‘नथी समजातुं,’ आवुं जे संवेदन आवे छे ते पशु गुरु आपे
छे. साव सहेलुं बोलीने गुरु आपणने राखु करी दे अेमां विकास
न थाय. थोडुं अधरुं बोले ने समजाय नहीं तेनो तनाव आवे
त्यांथी विकास शरु थाय.

દીવો બળી રહ્યો હતો. સંતે દીવાની જ્યોત સામે આંગળી તાકીને બાળકને પૂછ્યું : ‘આ જ્યોત ક્યાંથી આવી છે ?’

નાના બાળકે દીવાને ફૂંક મારી. જ્યોત બુઝાઈ ગઈ. બાળકે સંતને પૂછ્યું : આ દીવાની જ્યોત ક્યાં ગઈ ?

સંત મીઠું મલક્યા. બાળકે કહ્યું : ‘આ જ્યોત જ્યાં ગઈ છે ત્યાંથી જ એ આવી હતી.’

જ્યોત ઉપર વહી જાય છે. એની પાછળ પાતળી ધૂમસેર ઉપર ચડતી રહે છે. ઉપર ઉઠવાનો પવિત્ર સ્વભાવ આત્માને મળ્યો છે. આત્માને એક શરીર મળે છે. તે પૂર્વે આત્મા બીજા કોઈ શરીરમાં હોય છે અને આગળ નવાં નવાં શરીરો સાથેનું ભવિષ્ય ઊભું જ હોય છે. એક શરીરમાંથી બીજા શરીરમાં જવું તે સંસાર છે. શરીરદશામાંથી અશરીરદશામાં જવું તે મોક્ષ છે. સંસાર સહજ થઈ ગયો છે. મોક્ષ અસહજ લાગે છે. આ અજ્ઞાન છે. સંસાર અને અજ્ઞાનની જુગલબંદીમાં જીવ બરબાદ થઈ રહ્યો છે.

ગુરુનાં શ્રીમુખે સાંભળવા મળે છે મોક્ષમાર્ગની વાતો. ઊંચી અને અઘરી લાગે છે એ વાતો. મગજમાં એ વાતો તુરંત નથી ઊતરી શકતી. વાર લાગે છે. ગુરુ તો આરામથી બધું બોલી જાય છે. સમજતા વાર લાગે છે. ગડ બેસે છે, પણ સાવ ધીમે.

ગુરુ બોલે છે તો એમને એ રીતે બોલવાનો અધિકાર છે. ગુરુ જે જીવે છે તે જ બોલે છે. ગુરુ બોલ્યા તે ગુરુનું પરમ જ્ઞાન. આપણને ન સમજાયું તે આપણું અજ્ઞાન.

‘નથી સમજાતું’ આવું જે સંવેદન આવે છે તે પણ ગુરુ આપે છે. સાવ સહેલું બોલીને ગુરુ આપણને રાજી કરી દે તેમાં વિકાસ ન થાય. થોડું અઘરું બોલે ને સમજાય નહીં તેનો તનાવ આવે ત્યાંથી વિકાસ શરૂ થાય. પોતાનાં અજ્ઞાનનું ભાન થવું એ અધ્યાત્મનું પ્રારંભબિંદુ છે. અજ્ઞાની અજ્ઞાનમાં મસ્ત રહે છે તેથી અભિમાન આવે છે. અજ્ઞાનનું ભાન થવાથી અજ્ઞાન તો નથી તૂટતું પણ અભિમાન ભાંગી જાય છે. ગુરુ કહે તેમ કરવાનું મન થાય છે ભક્તને. ગુરુ કહે તેમ વિચારવાનું મન થાય છે શિષ્યને. ભક્ત કરવામાં શૂરો. શિષ્ય વિચારવામાં પાવરધો. કરવાનું સ્તર શરીરનું. વિચારવાનું સ્તર મનનું.

અજ્ઞાનનું હોવું, ઓછું ખતરનાક છે. અજ્ઞાન છે તેનો ખ્યાલ ન હોવો, બહુ ખતરનાક છે. અજ્ઞાનની હાજરી ડંખી તે જ ઘડીથી પગ પાછા ફરવા લાગે. ભૂમિ સંસારની હોય, પગ સંસારી જીવના હોય પણ પગલાં પાછાં ફરી રહ્યા હોય આ મોક્ષમાર્ગની ભૂમિકા.

અષ્ટપદીનો આનંદ અહીંથી પ્રકટે છે.

મારગ ચલત ચલત ગાત

પંથ તો બંને બાજુ જતો હોય. પ્રવાસીની દિશા પંથની દિશા બને. પ્રવાસી ઊભો રહી જાય તો પંથ બંને બાજુ વહેતો દેખાય. પ્રવાસી ચાલતો હોય તો પંથ પાછળની દિશાને દૂર ફેંકે ને આગળની દિશાને નજીક ખેંચે.

અવળા માર્ગે ચડી ગયેલો આદમી, સાચા મારગ સુધી પહોંચ્યો ન હોય પણ પોતે જે મારગ લીધો છે તે ખોટો છે એટલું સમજતો હોય તોય ઘણું છે. એ હવે આગળ નહીં ચાલે. એ અટકશે. એ

તપાસ કરશે. એ સાચા મારગનું સરનામું શોધશે. એ ચાલશે ખોટા મારગ પર અને એની દિશા હશે સાચા મારગ તરફની. દૂર દેખાતો સાચો મારગડો એને હાશકારો આપશે. એ સોચશે : પાછળના ખોટા રસ્તે ચાલતા રહ્યા હોત તો, શું થાત ? ભલું થયું. બચી ગયા. આ મૂળ મારગ આવી ગયો. હવે ચિંતા નથી.

ઝડપથી ઊંચકાતા પગ ગાય છે. ચલત ચલત ગાત. ખોટી દિશાને ખોટી દિશા તરીકે ઓળખી લો એટલે સાચી દિશા હાથમાં આવી જ સમજો. પ્રવાસ આખો બાકી હોય, ધીખતી બપોર વીંધીને નીકળવાનું હોય પણ એક રાજીપો હોય—સાચા મારગ પર છીએ, મોડું ભલે થાય પણ પહોંચશું એ નક્કી.

ગુરુ મળ્યા. પ્રેરણા મળી. ધર્મ કરવા માંડ્યા. સમજ પડતી નથી. એટલો બધો રસ પણ નથી આવતો. ગુરુનાં વચને એટલું જ, ફક્ત સમજાયું છે કે—‘આત્મા માટે આ બધું લાભકારી છે.’ આટલું યાદ રહ્યું છે ને ધર્મ કરી રહ્યા છીએ.

હું શરીર નથી, હું શરીરમાં છું. હું શરીર નથી. હું આત્મા છું આ બોધ ઉઘડી રહ્યો છે. મેં આચરેલો ધર્મ મારા આત્માને લાભાન્વિત કરી રહ્યો છે—આ પ્રતીતિ મનમાં જીવી રહી છે. ખૂબ ખુશી મળી રહી છે. રહત આનંદ ભરપૂર.

ધર્મ કરવો એક વાત છે. ધર્મમાં આનંદ પામવો બીજી વાત છે. ધર્મ નામનાં ફૂલમાંથી આનંદની અઢળક સુવાસ નીકળવી જોઈએ. સુવાસ વિનાનું ફૂલ નકામું, આનંદ વિનાનો ધર્મ નકામો. ધર્મનો આનંદ નક્કર છે, ઊંડો છે, અઢળક છે ને એ આનંદ પરાણે વહાલો લાગે છે. આનંદઘન પ્યારે.

ધર્મ ગંભીર છે, જડ નથી. ધર્મ શાંત છે. શૂન્ય નથી. ધર્મ પ્રસન્ન છે, ચંચળ નથી. ધર્મની વાત અનેરી છે.

ઉન્માર્ગના પરિહારની ભાવના એ ધર્મ છે. ઉન્માર્ગનો પરિહાર કરવાનો પ્રયત્ન એ ધર્મ છે. સન્માર્ગના સ્વીકારની ભાવના એ ધર્મ છે. સન્માર્ગનો સ્વીકાર કરવાનો પ્રયત્ન એ ધર્મ છે.

આ ધર્મ આચરવામાં અદ્ભુત આનંદ સમાયેલો છે. ધર્મના સિદ્ધયોગી ધર્મની વ્યાખ્યા કરી આપે તે બરોબર છે. ધર્મના પ્રારંભિક આરાધકને ધર્મની વ્યાખ્યા કરવાનું કહો તો એ ન કરી શકે. એને એટલું સમજાય કે આ અનુભવ દુનિયાદારી નથી. એને એટલી સમજ પડે કે આ આનંદ સાધારણ નથી. એને ખ્યાલમાં આવી જાય છે કે ધર્મનો આનંદ અલૌકિક છે.

તાકો સરૂપ ભૂપ

તિહું લોક થે ન્યારો

ભૌતિક સ્તરનાં જેટલાં પણ સુખ હોય તેનાથી ધર્મનું સુખ સાવ જુદું છે. ભૌતિક સુખનું વર્ણન ભાષા કરી શકે, અંતરંગ સુખનું વર્ણન ભાષા ન કરી શકે. કબીરદાસજી કહે છે તેમ, દેખન સરિખી બાત હૈ, બોલન સરિખી નાહી.

મારગ પર ચાલવાનો આનંદ, પ્રભુકથિત આરાધના કરવાનો આનંદ છે. પ્રભુએ આપેલો માર્ગ વિકટ અને વિરાટ છે પણ આપનાર પ્રભુ છે તે બહુ મોટી વાત છે. માર્ગ, પ્રભુનો દીધેલો છે તો માર્ગે ચાલવાની તાકાત પણ પ્રભુ દેશે. આત્મવિશ્વાસ જાગે છે બરસત મુખ પર નૂર.

કલ્યાણકારી વાતોનું શ્રવણ કર્યા પછી એ વાતો પર વિચારવાનું હોય છે. જેમ જેમ વિચારતાં જઈએ તેમ તેમ અંદર ઉત્સાહ પ્રકટે, મનોરથની હારમાળા ચાલે. કલ્યાણકારી પ્રવૃત્તિનું આચરણ ન હોય અથવા થોડું થોડું હોય પરંતુ કલ્યાણકારી ચિંતન એકધારું ચાલું હોય તો એ મારગ છે. ‘સાયું છે તે મળ્યું છે, સારું છે તે મળ્યું છે—હવે એનું અમલીકરણ કરું એટલી વાર. લાભ થવાનો જ છે’ આ મનોભાવ મારગ છે.

પૈસા ઘણા મળે છે તે વપરાતા નથી તોય ખુશી આપે છે. કેમ? પૈસા છે તો જ્યારે—જ્યાં વાપરવા હશે, વપરાશે, કામ થશે એવો વિશ્વાસ પૈસા આપે છે. ખીસામાં રહેલા પૈસા વપરાય નહીં તોય વિશ્વાસ આપે છે. મનમાં રહેલો ધર્મ, આચરણ ન હોય તોય જોશ આપે છે. પૈસા અને ધર્મ, મળે એટલે એની અસર જીવન પર જોવા મળે જ. એમનું જોશ જ એવું હોય છે. બરસત મુખ પર નૂર.

ધર્મની માટે વિચારવાથી સૌથી મોટો ફાયદો એ થાય છે કે સંસાર માટે વિચારવાનું ઓછું થઈ જાય છે. વિચારમાંથી સંસારની જેટલી બાદબાકી થાય છે તેટલો વિવેકભાવ જાગૃત થાય છે. શરૂઆત સરળ વાતો પર વિચારવાથી થાય છે. પછી થોડું નવું, થોડું અઘરું. વિચારતા રહીએ તેમ પ્રેરણા મળતી રહે. વિચારતા રહો છો તેમ ગતિ મળતી રહે છે. વિચાર જેટલો સ્પષ્ટ, ગતિ તેટલી તીવ્ર. વિચારથી ભાવનાઓ બને છે. વિચારથી શ્રદ્ધા બને છે. વિચારથી શક્તિ ઘડાય છે અને કેળવાય છે, વિચારનું કેન્દ્ર અને વિચારની દિશા સ્પષ્ટ હોય તેને સુમતિ કહેવાય. સુમતિ સચ્ચિ કે સંગ । સદ્વિચાર સતત ચાલવો જોઈએ. પ્રવૃત્તિથી સદ્-નો સ્પર્શ સતત ન હોય તો વિચારણાથી સદ્-નો સ્પર્શ મેળવતા રહેવું જોઈએ.

ભગવાનની વાણી એ જ મારગ છે. એ આચારયાત્રાને પણ ચલાવે છે અને વિચારયાત્રાને પણ ચલાવે છે. આચાર શક્તિની મર્યાદામાં પળાય, સમયની મર્યાદામાં પળાય. વિચાર તો શક્તિ અને સમયનાં બંધનથી મુક્ત રહીને ચાલે છે. વિચાર સ્ફૂર્તિમંત બને તેમ આચાર જવલંત બને. વિચાર થકી આચારને બળ મળે. આચાર ન પળાતો હોય ત્યારેય વિચાર વહેતો હોય, આચાર પળાતો હોય ત્યારે વિચાર ઉમળકાભેર સંગાથ આપતો હોય.

સુમતિ સચ્ચિકે સંગ, નિત નિત દોસ્ત
કબહુ ન હોત હી દૂર
જશ વિજય કહે સુનો હો આનંદઘન
હમ તુમ મિલે હજૂર

ધર્મક્રિયા સમજપૂર્વક કરતા હોઈએ તો એક લાગણી મનમાં સતત રહ્યા કરે :

‘મારો મોક્ષ નજીક આવી રહ્યો છે.’

આ લાગણી સુમતિ છે. આ સંવેદના ધર્મક્રિયામાં પરમ ઉલ્લાસ ભરે છે. આ સંવેદના મિત્ર છે, તેની હૂંફ ધર્મને ટેકો આપે છે. આ સંવેદના જલદી જાગતી નથી પણ એક વાર આ સંવેદના જાગી તો પછી આ સંવેદના ક્યારેય ભૂંસાતી નથી. મોક્ષની નજીકમાં જવાનો આનંદ ધર્મક્રિયાનાં કષ્ટને ગૌણ બનાવી દે છે. મોક્ષ નજીકમાં આવી રહ્યો છે તેની રોમહર્ષક કલ્પના, સંસાર સાથે કેટલીય બાંધછોડ કરવાની તાકાત આપી દે છે. ‘મને મોક્ષ મળશે તેવો આત્મવિશ્વાસ જાગી ગયો છે હવે બીજી પંચાતમાં પડવાનું મન નથી.’ આ ઉત્કૃષ્ટ સદ્વિચાર આત્મા સાથે વાર્તાલાપ કરાવે છે.

સંસારી જીવ, પોતાના શરીરમાં વસેલા ચેતનજીને કહી શકે છે કે 'આજ સુધી આપણે શરીર દ્વારા એક હતા. આજ સમજાયું છે કે આપણે શરીર દ્વારા જ જુદા પડ્યા છીએ. શરીર મિત્ર નથી. શરીર શત્રુ નથી. શરીર માધ્યમ છે. સંસાર ગમે તો શરીર સંસાર સાધવાનું માધ્યમ. ધર્મ ગમે તો શરીર ધર્મ સાધવાનું માધ્યમ. શરીર વિનાનો એકલો આત્મા મળવાલાયક છે તે હવે સમજાતું થયું છે. આપણે હવે શરીર વિના મળીશું.'

આ સંકલ્પ થયો. સંકલ્પ કર્યો છે તેની સિદ્ધિ તો મળશે જ. એ ક્ષણે કેટલો આનંદ હશે ?

સાહિબનું નામ લઈને પર્વત ચડી ગયા.

થાકી જવાનો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો નથી.

પહેરણ ઉપરના ડાઘની સામે ન જો એ દોસ્ત

દિલનો ખૂણો જરાય કલંકિત થયો નથી.

સંસારી જીવ, સંસારથી બચવાનો અને મુગતિ પામવાનો સંકલ્પ કરીને ભાવધર્મ પ્રારંભે તે મારગ છે. સાધક શરીરથી મુક્ત થવાનો અને સિદ્ધ બનવાનો ઉત્કંઠ સંકલ્પ કરે તે મારગ છે. મારગ ખુદ એક ગતિ છે, ગાન છે. ચલત ચલત ગાત.

श्लोकांतर

सैवाऽऽनंदघनं स्तवित्यविकलं यः स्याद् यशस्वी स्वयं
गंगायां लहरीवदस्य हृदये जागर्ति सम्यग्मतिः ।
चिंतासंततिवारणेन विहिता चेतोविशुद्धिः शुभा
रक्तः स्वीयरसे कथं न लभते सौख्यं निरंतं पुमान् ॥

२

आनंदघन को आनंद सुजश ही गावत
रहत आनंद सुमति संग
सुमति सखि और नवल आनंदघन
मिल रहे गंग तरंग

मन मंजन करके निर्मल कियो है चित्त
ता पर लगायो है अविहड रंग
जशविजय कहे सुनत ही देखो
सुख पायो बोत अभंग

श्रितन

प्रशस्त आलंभन पोतानो पूरेपूरो प्रभाव साधकने बतावे
छे. अप्रशस्त आलंभन पोतानो पूरेपूरो पराजय साधक समक्ष
स्वीकारी ले छे.

ગુરુને શિષ્ય પગે લાગ્યો.

કહે : આપના આશીર્વાદથી મને સફળતા મળી.

ગુરુએ કહ્યું : મારા આશીર્વાદથી સફળતા નથી મળી.

શિષ્યે કહ્યું : તો શેનાથી સફળતા મળી ?

ગુરુએ કહ્યું : તારી મહેનતથી સફળતા મળી.

શિષ્યએ કહ્યું : મહેનતથી સફળતા મળી ?

ગુરુએ કહ્યું : ના. સફળતા મહેનતથી પણ નથી મળી.
સફળતા તેં કરેલા સંકલ્પથી મળી.

શિષ્યે કહ્યું : મેં સંકલ્પ કર્યો તેનાથી સફળતા મળી. પણ એ સંકલ્પ કરાવ્યો કોણે ?

ગુરુએ કહ્યું : મેં સંકલ્પ સમજાવ્યો ને તેં એ સંકલ્પનો સ્વીકાર કર્યો. તેં સ્વીકાર ન કર્યો હોત તો સફળતા મળત જ નહીં.

— o —

સાધનાનાં ક્ષેત્રનું આ સત્ય છે. ગુરુ દોરવણી આપે તે મહત્ત્વનું છે અને શિષ્ય દોરવણી મુજબ ચાલે તે મહત્ત્વનું છે. આપનારને ખબર હોય છે કે મેં શું આપ્યું છે. લેનારને ખબર હોય છે કે મને શું મળ્યું છે. બંનેમાંથી એક પણ બેખબર નથી. પૂર્ણ સમાનતા છે. ગુરુ પાત્રતા જોયા બાદ જ આપે છે. શિષ્યને જે મળે છે તેનાથી પોતે કૃપાપાત્ર બન્યો તેનો અહોભાવ છે. સિદ્ધિ તો આગળ જતાં મળશે, આજે ગુરુકૃપા સિદ્ધ થઈ તેનો હરખ સાધકને પુલકિત બનાવે છે. બે ગુરુકૃપાપાત્ર શિષ્ય સાથે મળીને વાતે ચડે છે તેમાં ગુરુના મહિમાનું ગાન પ્રથમથી ચરમ પંક્તિ સુધી ચાલતું રહે છે.

શિષ્યોને, શિષ્યપરંપરાને પરમ બોધ આપનારા બે ગુરુ ભેગા થાય તો ? બે ગુરુદેવતાઓ પોતપોતાના ગુરુનું સ્મરણ કેવા અહોભાવથી કરતા હોય, તે કેવળ કલ્પનાથી જ સમજવાનું છે.

સોનામાં સુગંધ ભળે, સુગંધમાં સુંદરતા ભળે, સુંદરતામાં સહજતા ભળે તે જોવાનો લહાવો ઘણી પાર લીધો છે. બે અનુભૂતિસિદ્ધ સાધકો મળે તે જોવાનો લહાવો નથી લીધો. એક અલગ જ દુનિયા છે સાધકોની. વાણી નિરર્થક અને મૌન સાર્થક. શ્રવણ અનિવાર્ય અને ઉચ્ચરણ પરિહાર્ય. ફળની અપેક્ષા નહીં અને ફલની સિદ્ધિ અવશ્યંભાવિ.

શ્રીઆનંદઘનજી મહારાજ અને શ્રીસુજસજી મહારાજનું મિલન, અગમ અગોચરનો આલેખ કરનારું મંગલ મિલન હતું એમાં કોઈ શક નથી. બે પ્રેમી મળે તો બેયને એમ થાય : ‘તારા સિવાય મને કોઈ સમજી શકતું નથી.’ બે યોગી મળે તો બંનેનો અનુભવ બુલંદી પર હોય. બેયને એમ થાય કે ‘મારો અંતરંગ અનુભવ આમને સમજાય તો સમજાય, બીજા મારા અનુભવને સમજી જ નહીં શકે.’

આનંદઘન કો આનંદ સુજસ હી ગાવત

પહેલા અજ્ઞાન હતા. પછી ભક્ત બન્યા. પછી દાસ બન્યા. માથે દેવ-ગુરુને ધારણ કર્યા. કેટલીય પરીક્ષાઓ આપી. ઓર્થિતા આદેશ થયા તે શિરે ચડાવ્યા. અણધાર્યા પ્રશ્નો આવ્યા તે સંભાળીને સુવાંગ સમજીને મામલો સંભાળ્યો. અજ્ઞાન પાખું પડ્યું. ભીતરમાં મોસૂઝણું થયું. માંઘલું ભળભાંખળું શીતલ, ઉજ્જવળ ક્ષણો લઈને આવ્યું. જેની સામે હારી જતા હતા તેને હવે હરાવીએ છીએ. જેનો

બોજો રહેતો હતો તે હવે હલકું ફૂલ લાગે છે. પોતે પામર હતા તે આજ પરમના સંગે આવી ઊભા છીએ. બે સમદુખિયા પોતાનાં દુઃખને બરોબર સમજાવી શકે, અરસપરસ. બે સમસુખિયા, સુખ વાંચી શકે, અરસપરસ.

કલ્પના થાય છે : એક કેવળજ્ઞાની, અન્ય કેવળજ્ઞાનીનાં કેવળજ્ઞાનને કંઈ નજરે જુએ ? અજ્ઞાનની ભાષામાં કલ્પના છે. એક કેવળજ્ઞાની, અન્ય સર્વ કેવળજ્ઞાનીનાં કેવળજ્ઞાનને સહજ નજરે જુએ. સંસાર જેવો છે તેવો જુએ. કેવળ જ્ઞાન જેવું છે તેવું જુએ. પોતે જુએ તે પોતાનાં કેવળજ્ઞાન દ્વારા. અન્યનાં કેવળજ્ઞાનને જુએ તેનો મતલબ વિશ્વને તે કેવળજ્ઞાનમાં પ્રતિબિંબ રૂપે જુએ. પોતે પોતાનાં જ્ઞાનમાં જોયું તે વિષયરૂપે. અન્યનાં જ્ઞાનમાં જોયું તે પ્રતિબિંબરૂપે. જોય એ જ છે. પર્યાય બદલાય છે. જ્ઞાનીને સમજવા જ્ઞાની થવું પડે. જ્ઞાની થાય તેને જ જ્ઞાનીની ગરિમા સમજાય.

રાગદ્વેષ જીતી લે તેને રાગદ્વેષના વિજેતાની તાકાત ખબર હોય. દરિયો તરી જાય તેને સાયરના તરવૈયાની સાચી કદર હોય.

સાધના કરી અને સાધનાનું ફળ ચાખ્યું તેને અન્યની સાધના અને સાધનાનું ફળ સારી રીતે સમજાય.

રહત આનંદ સુમતિ સંગ

સાધકને પોતાની સાત્ત્વિક પ્રસન્નતાની જાણ છે. એને આ પ્રસન્નતા મળ્યાનો સંતોષ પણ છે. પોતાની જેવા જ સાધકની સાત્ત્વિક પ્રસન્નતા વાંચીને સાધક અઢળક ઉમંગ અનુભવે. કેટલો પુરુષાર્થ કર્યો હશે સાધકે, તેની સમજ પડે છે. પોતાને જે મથામણો થયેલી તેવી જ આમને થઈ હશે, તેનો ખ્યાલ આવે છે. અને અંતે—

જે શિખર પર પોતે છે તે શિખર પર આ છે એવો સાહચર્યભાવ અનુભવાય છે.

શિખર ક્યું ? સુમતિ સંગ.

ઉત્કટ સદ્વિચાર. શુદ્ધ આજ્ઞાનુસારી વિચાર. ઉત્કૃષ્ટ તત્ત્વચિંતન. દેહભાવથી ઉપરક્ત બનેલો વિચાર. વિભાવદશામાંથી આવનારો વિચાર નામશેષ. કર્મોદયથી સર્વાંશે પ્રભાવિત વિચાર નથી. મોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમમાંથી જાગેલો વિચાર છે. શાંત અને ઉદાત્ત માનસિકતા છે. અપેક્ષા નથી માટે અપેક્ષાભંગજનિત દુઃખ નથી, આનંદ છે. અહંકાર નથી માટે સ્પર્ધાદિજનિત દુઃખ નથી, આનંદ છે. આસક્તિ નથી માટે સંયોગસાપેક્ષ દુઃખ નથી, આનંદ છે.

રહત આનંદ સુમતિ સંગ

સુમતિ સચ્ચિ ઓર નવલ આનંદઘન

મિલ રહે ગંગ તરંગ

શુભવિચારનો પ્રવેશ, શુદ્ધ આનંદનો પ્રકાશ લઈને થાય છે. વિચારનું શુભ તત્ત્વ પ્રવર્ધમાન. આનંદનું શુદ્ધ તત્ત્વ પ્રગતિમાન. ગંગામાં પાણી જેમ વધે, તેમ તેનાં મોજાં ઉછળે. પાણીનું ઊંડાણ મોજાને ઉછાળ આપતું હોય છે. વિચારની ગહનતા આનંદને પ્રકર્ષ આપતી હોય છે. આ પિંજરમાંથી મુક્ત ઉડાન ભરી રહેલા પંખીનો આનંદ છે. આ આનંદ શબ્દોમાંથી વંચાતો નથી, શબ્દોમાં લખાતો નથી. આ આનંદ કેવળ સંવેદિત થાય છે. બીજા વાતો કરે. સાધક અનુભવ કરે.

‘તમે પ્રેમની વાતો કરજો, અમે કરીશું પ્રેમ’ આ શબ્દો અક્ષરશઃ સાચા છે. આ અનુભૂતિ સુધી પહોંચવાની એક પ્રક્રિયા છે.

મનમંજન કરકે નિર્મલ કિયો હૈ ચિત્ત

વિચારના બે પ્રકાર છે.

આવી રહેલા વિચાર. આવી ચૂકેલા વિચાર. આવી રહેલા વિચાર સારા જ હોય તેનો આગ્રહ રાખ્યો છે. આવી ચૂકેલા વિચારમાંથી ખરાબી દૂર થતી રહે તેનો ઉપયોગ રાખ્યો છે. મનોવર્ગણના પુદ્ગલો તો જડ છે. તે આત્માનું શું બગાડી લેવાના હતા ? સમસ્યા ભાવમનની છે. મોહનીય કર્મ સત્તામાં છે, ઉદયમાં છે અને બંધાઈ પણ રહ્યું છે. આ કર્મની પક્કડમાંથી મુક્ત હોય તેવો વિચાર જ કામનો ગણાય. ચાર સ્તરે કષાય જીવતા હોય છે. એક એક સ્તરને તોડતાં તોડતાં આગળ વધવાનું છે. પહેલું સ્તર અનંતાનુબંધીનું તોડવું પડે. આનાથી મિથ્યાત્વનો નાશ થાય છે. આ સ્તર તૂટ્યું તેને જંગડો જીત્યો કહેવાય કેમ કે આ સ્તર અનાદિકાળની ઓથ લઈને બેઠું હોય છે.

મનમંજનનો અર્થ છે મોહનીય કર્મનું પરિમાર્જન, ક્રમિક શુદ્ધિકરણ. સાધક બીજા સ્તરને ભેદીને, ત્રીજા સ્તરને ભેદીને ચોથા સ્તરે ઊભો છે. અપ્રત્યાખ્યાની અને પ્રત્યાખ્યાનાવરણની આગળનો રસ્તો છે સાધકનો. સંજવલનની ગલીમાં સાધક પગલાં માંડી રહ્યો છે. અહીંથી સીધું બારમાં ગુણઠાણે પહોંચવાનું છે. સંજવલને છટ્ટે સાતમે રોકી રાખ્યા છે સાધકજીને. કષાયો પાતળા પડ્યાં છે તે મનમંજન. કષાયો મટ્યા નથી પણ કષાયની પક્કડ ઘટી ગઈ છે તે નિર્મળ ચિત્ત. આટલું ઓછું હતું તો એની પર અવિહડ રંગ લગાવ્યો.

સંજવલન કષાયનો રાગ, ઊંચા આલંબનને જ પસંદ કરે છે. સંજવલન કષાયમાં જ્ઞાનીને રાગ હોય તેથી રાગનું આલંબન પ્રશસ્ય જ હોવાનું. સવાલ કેવળ, નિરાલંબનથી દૂરી હોવાનો હોય છે. પ્રશસ્ત આલંબન પોતાનો પૂરેપૂરો પ્રભાવ સાધકને બતાવે છે. અપ્રશસ્ત આલંબન પોતાનો પૂરેપૂરો પરાજય સાધક સમક્ષ સ્વીકારી લે છે. પ્રભુવીરને શ્રમણઅવસ્થાનાં સાડાબાર વરસમાં દ્વેષનાં, દુઃખી થવાનાં અગણિત આલંબનો મળ્યાં હતાં, બધાં જ હાર્યાં. ઈન્દ્ર જેવા ભક્તો પણ આવતા હતા. રાગનાં, સુખી થવાનાં આલંબનો હતા એ સૌ. પ્રભુને તેની અસર ના થઈ. મહાત્મા બલભદ્રજી, મહાત્મા બાહુબલીજી, મહાત્મા મેતાર્યજી સમક્ષ આલંબનો હતા જ દુઃખી થવાના. તેમણે આલંબનોને નિષ્ફળ બનાવ્યા. આ જ તો છે મન મંજન કર કે નિર્મલ કિયો હૈ ચિત્ત ।

આની પર સુવાસ છે અવિહડ રંગની. આત્માના અનંત ગુણોની સમૃદ્ધ કલ્પના સાધક કરી શકે છે. વિભાવદશાથી દૂર થવામાં સાધક સફળ તો બને છે, સાધકને હિંમત આપે છે આત્મગુણની સ્મૃતિ. બધા જ ગુણો જાણ્યા નથી. થોડા જાણ્યા છે. જે જાણ્યા છે તે તમામ મેળવ્યા નથી, સાવ થોડાક મેળવ્યા છે. એ ગુણો થકી મળેલો આનંદ, નવા ગુણો મેળવવાની પ્રેરણા આપે છે. સાધક પોતાને કહેતો હોય છે : નવા ગુણો આવશે તેમ નવો આનંદ મળશે. મળેલા ગુણો મળ્યા છે તેનો આનંદ અવિહડ રંગ છે. નથી મળ્યા તે ગુણો મળશે તેનો આનંદ અવિહડ રંગ છે. પરિણામની કલ્પના પ્રવૃત્તિને વેગવાન અને સ્ફૂર્તિવાન બનાવી દે છે.

જશવિજય કહે સુનત હી દેખો

કેવી મજાની વાત ? પહેલાં લખ્યું : સુજસ હી ગાવત. હવે લખ્યું : સુનત હી દેખો. ગાય છે શ્રી સુજસજી. સાંભળવાનું એલાન આપે છે શ્રી સુજસજી. પોતાને પોતાનાથી અલગ કરીને જુએ તે સાધક. જશવિજય કહે આ શબ્દો દ્વારા આ અષ્ટપદીના સર્જક પોતાને સુજસ કરતાં અલગ ગણાવે છે. ‘મારો આદર્શ છે સુજસ અવસ્થા. મારો આદર્શ છે આનંદઘનની સમાંતર અવસ્થા.’ જશવિજય કહે-નો ભાવાર્થ આ છે.

સાધકની સફળતા સાધનાની ઊંચાઈ પામવામાં છે તેમ સાધકની સફળતા અન્ય સાધકની સાધનાની ઊંચાઈ તાગવામાં પણ છે. પોતાની સાધનાને અનુભવની નજરે જોવાની છે. અન્યની સાધનાને અહોભાવની નજરે જોવાની છે. પોતાની સાધનાનું પોતે વર્ણન ન કરાય. અન્યની સાધનાનું વર્ણન કરાય. તે વર્ણન કરતાં કરતાં પોતાની સાધનાનું વર્ણન સ્વયંભૂ થઈ જાય. ‘આ સાધકનો આ આનંદ આટલો અદ્ભુત છે’ એમ કહેનાર સાધક, એ અન્ય સાધકની સાધનાની કથા કહેવાની સાથે પોતાની આત્મકથા પણ કહી જ દે છે કેમ કે સાધના કર્યા વિના, સાધના સિદ્ધ કર્યા વિના— અન્યની સાધનાનું વર્ણન કરવાની તાકાત આવી શકતી નથી.

સાધક સમક્ષ તેની સાધનાનું તાદૃશ વર્ણન, અનુમોદનાના ભાવે કરો ત્યારે સાધક જોશે : આ વાચાળતા છે કે સચ્ચાઈ ?’ જો વાચાળતા હશે તો સાધક જવાબ પણ નહીં આપે, પ્રતિભાવ પણ નહીં આપે. જો સચ્ચાઈ હશે તો સાધક વિચારશે : આ પ્રશંસા કરનાર મારી સાધનાની ભૂમિકાને મહદંશે સમજી રહ્યો છે. આનો અર્થ એ થયો કે આ વર્ણન કરનાર ખુદ એક સાધક છે.

પોતાની સમક્ષ એક સાધક આવ્યો છે તે જાણીને એ સાધક અજબ આનંદ અનુભવશે.

સુખ પાયો બોત અભંગ

બંને સાધક એકબીજાની સાધનાને વાંચીને રાજી થશે. બંને સાધકને પોતાની સાધના સમજનાર એક સમસિદ્ધ યોગી મળ્યા છે. એ પરમ કક્ષાનો આનંદ બોત = ઘણો હોય, અભંગ = અખંડ હોય તે શબ્દાતીત સત્ય છે. બેય સાધકે ક્યાંકથી પ્રારંભ કરેલો. આજે બેય સાધક ઊંચા મુકામે ભેગા થઈ ગયા છે. એ સાધકોને પ્રારંભ કરાવનાર ગુરુ મહાન્. એ સાધકોનો હરઘડી, હરપળ જીવંત રહેલો સંકલ્પ મહાન્.

३

आनंद कोऊ नही पावे
जोई पावे सोई आनंदघन ध्यावे

आनंद कौन रूप ? कौन आनंदघन ?
आनंद गुण कौन लखावे ?

सहज संतोष आनंद गुण प्रगटत
सब दुविधा मिट जावे
जस कहे सोही आनंदघन पावत
अंतरज्योत जगावे

~ २१ ~

श्लोकांतर

कोऽत्रानंदघनो जगत्यथ च कोऽत्रानंदवान् जायते
कोऽत्रानंदरसं विचारयति को वा वर्णयत्यप्यलम् ।
संतोषेन गुणेन दोषविलयेऽन्तस्तेजसश्चोद्भवे
पश्यन्नात्मनि सर्वमेकममलं तं वेत्ति तद्ध्यानवान् ॥

चित्तन

कशुं भोवा जेवुं छे ज नही तेथी चिंता नथी अने दुःख नथी.
कशुं भेणववानुं बाकी छे ज नही तेथी रघवाट नथी अने सुख
नथी. आ आध्यात्मिक इदम् तृतीयम् छे.

~ २२ ~

સંતે સભાને પૂછ્યું : શૂન્યનો સરવાળો શૂન્ય સાથે થાય તો જવાબ શું આવે ?

સભા કહે : શૂન્ય.

સંતે પૂછ્યું : શૂન્યનો ગુણાકાર શૂન્ય સાથે કરો તો ?

સભા કહે : શૂન્ય.

સંતે પૂછ્યું : શૂન્યનો ભાગાકાર શૂન્ય સાથે કરો તો ?

સભા કહે : શૂન્ય.

સંતે પૂછ્યું : શૂન્યની બાદબાકી શૂન્યમાંથી કરો તો ?

સભા કહે : શૂન્ય.

સંતે કહ્યું : સાધનાની ચરમ અવસ્થાએ આત્મામાં વિરાટ શૂન્યતા આવી જાય છે. સાધકને સંસાર શૂન્ય ભાસે છે. સાધક ખુદ શૂન્ય થઈ જાય છે. આ શૂન્યતા જ સિદ્ધિ છે.

સંસારી જીવને ન સમજાય એવી વાત છે. અરીસાની સામે કોઈ દ્રશ્ય જ ન હોય તો અરીસો શેનું પ્રતિબિંબ બતાવશે ? દ્રશ્યની સામે અરીસો જ ન હોય તો પ્રતિબિંબ પડશે શી રીતે ? દ્રશ્ય અને અરીસો બંને ગાયબ હોય તો દ્રષ્ટિ જોશે શું ? અને દ્રષ્ટિ જ નહીં હોય તો દ્રશ્ય, અરીસો અને પ્રતિબિંબ કામનાં જ નહીં રહે.

શરીરનો એક અંશ તૂટે તો શરીર, શરીર જ ગણાય છે. શરીરમાંથી આત્મા નીકળી જાય તો શરીર, મૃતક ગણાય છે. પરિવર્તન અને પૂર્ણતામાં ફરક હોય છે. પરિવર્તનમાં થોડો ફેરફાર થાય છે. પૂર્ણતામાં આખી વાત જ બદલાઈ જાય છે. શૂન્યતા એ

પૂર્ણતાની ઉપરનું તત્ત્વ છે. જોવાનું દ્રશ્ય હાજર હોય, જોવાની દ્રષ્ટિ સતેજ હોય પણ જોવાનું મન જ ન હોય તો દ્રશ્ય અને દ્રષ્ટિ કશા ખપનાં રહેતાં નથી. આત્માએ શૂન્યતા સાધી લીધી એટલે પછી સંસાર આપમેળે શૂન્ય લાગવા માંડે છે. સંસાર રાગ કરાવતો હતો એ અનાદિની ઘટના હતી. ધર્મનાં પ્રશસ્ત આલંબનો રાગ કરાવતા હતા તે યોગસાધનાની પવિત્ર ઘટના હતી. સરનામું બદલાવાથી જગ્યા બદલાય છે, માણસ નથી બદલાતો. રાગ થવો—એ સમસ્યા જીવંત હતી. આખરે એ સમસ્યા પણ મટી ગઈ. રાગ મટી ગયો, રાગની પાછળ ચાલી આવતો દ્વેષ મટી ગયો. વહેતું પાણી બરફ બની ગયું. હવે પથ્થર ફેંકો તો એ અંદર ડૂબતો નથી ને તરંગો ઉઠતા નથી. રોગમુક્ત થવાનો જેમ આનંદ હોય છે તેમ રાગમુક્ત થવાનો પણ આનંદ હોય છે. પણ એ આનંદનું સંવેદન કોણ કરે ? પ્રતિભાવચેતના રહી જ નથી, અંદર ઉમળકો જાગે તેવું વાતાવરણ જ આત્મા પાસે બચ્યું નથી.

આનંદ કોઝ નહીં પાવે

સંસારમાં ખોવાયેલો જીવ વિભાવમાં અટવાયો છે, એને આનંદ નથી મળતો. સાધનામાં ખોવાયેલો જીવ સ્વભાવમાં ડૂબેલો છે, એને આનંદ નથી સ્પર્શતો. એક આનંદથી દૂર છે, એક આનંદથી નિર્લેપ છે. અષ્ટપદીમાં નિર્લેપ અવસ્થાનું સંકીર્તન છે. શૂન્યતાની પ્રાપ્તિ થાય એ વાક્ય ખોટું. શૂન્યતા ઘટિત થાય એ વાક્ય સાચું. શૂન્યતામાં વિષયનો અભાવ નથી. આખું જગત શૂન્યતામાં દ્રશ્યમાન હોય છે. તે પૂર્વેની શૂન્યતા, સમાધિભાવમાં હોય ત્યારે સંપર્કવર્તી જગત અને આત્મવર્તી કર્મો તથા સંસ્કારો દ્રશ્યમાન હોય છે. ચેતનાની સામે વિષય અવશ્ય હોય છે, ચેતના

એ વિષયથી પ્રભાવિત નથી થતી. ચેતનાની શુદ્ધિ થાય છે, પ્રભાવિત ન થવાને લીધે અને ચેતનાની શુદ્ધિ થવાને લીધે, ચેતનાનું દૃશ્યમાન વિશ્વ વિશાળ બનતું જાય છે. વિરાટ સ્વરૂપે દુનિયા દેખાય છે, કર્મોના ગંજ દેખાય છે, શાસ્ત્રાભ્યાસથી જાણેલાં ષડ્દ્રવ્યોના અનેક અનેક પર્યાય દેખાય છે.

સમી સાંજે, કેસરિયા રંગે રંગાયેલાં વાદળાઓ જોઈને આપણે વિસ્મય અને આનંદ અનુભવીએ છીએ. સૃષ્ટિનાં ગંજાવર સત્યો અને રહસ્યો દૃશ્યમાન હોવા છતાં સાધક વિસ્મય અને આનંદથી અલિપ્ત રહે છે. સાધકે ખુશ થવા માટે, રાજીપો રાખવા માટે કાંઈ કર્યું જ નહોતું. સાધકે મુક્ત બનવા માટે જ બધું કર્યું હતું. સાધકનું હૃદય જ્ઞાનચેતનાથી ભરાઈ ગયું છે, ત્યાં ક્ષુલ્લક ભાવનાઓને અવકાશ નથી રહ્યો. સાધનામાં શુભ તત્ત્વ સાથે અનુસંધાન અને શુદ્ધ સ્વરૂપનું ધ્યાન આટલું જ ઉપલબ્ધ હોય છે.

જોઈ પાવે સોઈ આનંદઘન ધ્યાવે

આનંદ, ઘન બને છે ત્યારે પરમ તૃપ્તિ આવે છે. વહેતો અને ઉછળતો આનંદ પ્રારંભિક ભૂમિકાએ હોય છે. સ્થિર અને શાંત અનુભૂતિને પ્રસન્નતા ગણો અને એ પ્રસન્નતાને આનંદ ગણો તો એવો આનંદ ઉચ્ચ ભૂમિકાએ હોય છે. એ અવસ્થા પરમ ધ્યાનની હોય છે, પ્રતિભાવશૂન્યતાએ દિવ્ય તૃપ્તિ આપી છે તેનો ખુમાર હોય છે ત્યાં. એ જ ઉપલબ્ધિ. એને આનંદ ગણીએ તો પણ એ આનંદ ગહન-ગંભીર છે. પ્રાણાયામના ધારાબદ્ધ ઊંડા શ્વાસ જેવો એ ધીર પ્રશાંત અનુભવ હોય છે. ધ્યાન, એ ભૂલી જવાથી માંડીને ખોવાઈ જવા સુધીની અવિરત યાત્રા છે. રોગ મટવો એ આનંદ છે. થાક

ઉતરવો એ આનંદ છે. એમ રાગ અને દ્વેષ મંદ થાય તે, ધ્યાન છે, રાગ-દ્વેષ મટે તે ધ્યાન છે અને આ ધ્યાન સાધનાનું પરિણામ છે માટે સફળતાનું પ્રતીક ગણાય છે. સાધારણ આદમી માટે સફળતા એ આનંદની બાબત છે. સાધનાની વાતો ન સમજી શકે તેને એમ લાગે કે સાધના પૂરી થાય તેમાં આનંદ મળતો હશે. એ ધારણાને બદલવા માટે જ આ સ્પષ્ટતા કરી છે.

આનંદ કૌન રૂપ ? કૌન આનંદઘન ?

આનંદ ગુણ કૌન લખાવે ?

અચ્છા, માન્યું કે સાધનાની સફળતાનું ચરમ શિખર ખુશીથી ઘડાયું છે. એ ખુશીની રૂપરેખા શું ? હસતો ચહેરો ? ઉછળતો અવાજ ? અમાપ નૃત્ય ? તાળીઓનો ગડગડાટ ? તુમુલ જયઘોષ ? તેજતરર સંગીત ? પંચમ સૂરનો આલાપ ? આભને રંગતા અબીલગુલાલ ? સાતરંગી ફૂલોનો વરસાદ ? જવાબ છે ના. આ બધું તો ભૌતિક એને માનસિક આનંદની અભિવ્યક્તિમાં બને છે. સાધના આપે છે આત્માનો વાસ્તવિક અનુભવ. શરીર અને મન, બંનેને ગૌણ બનાવી દેતી સાધનામાં—ઉપરછલ્લો આનંદ હોઈ શકતો નથી. સાધારણ વ્યક્તિને તો કેવળ જોવાની આદત હોય, ઉપરછલ્લો આનંદ દેખાય છે માટે આનંદ છે તેવું સાધારણ વ્યક્તિ સમજે છે. જે આનંદ ભીતરછલ્લો છે તે, છે જ નહીં એવું સાધારણ વ્યક્તિ માની ન લે માટે આ અલગ અનુભવની યાદ અપાવી છે. આત્મા, આનંદથી ઉપર ઊઠીને પોતાના ગુણોની અનુભૂતિ પામવા સુધી પહોંચી ગયો છે. ત્યાં ગુણો સિવાય કાંઈ જ નથી. ગુણોની અનુભૂતિ ઉત્કૃષ્ટ છે માટે—આનંદ જેવો નાનો શબ્દ તેનામાં

બંધબેસતો નથી. આનંદ કૌન રૂપ ? નંદનો અર્થ છે હરખાવું. આ નો અર્થ છે બધી રીતે. આ = બધી રીતે, નંદ = હરખાવું—તે આનંદ. આ પ્રતિભાવચેતનાવાળી વ્યાખ્યા છે. અધ્યાત્મની પરિભાષામાં બીજો શબ્દ છે, નિજાનંદ. પોતાની સંપૂર્ણ ગુણવત્તાથી હરખાવું તે નિજાનંદ. આ નિજા=આનંદ માટે જ, આત્માનંદ, પરમાનંદ-શબ્દ પ્રયોજાય છે. આ ગુણોનો સાક્ષાત્કાર દેહાતીત છે, શબ્દાતીત છે. જેણે આ ગુણો પોતાનામાં અનુભવ્યા તે કૃતાર્થભાવે પરમશાંત બની ગયો. બીજાને, એના એ ગુણો દેખાતા નથી ને એ ગુણોનો સઘન અનુભવ શું છે તે સમજાતું નથી. અનુભવ કરનાર, પોતે ગુણસંવેદનાની તંદ્રાતુલ્ય અનુભૂતિમાં એવો વહી ગયો છે કે તેને પોતાને આત્મા અને ગુણ બેયને જુદા કરવાનું આવશ્યક નથી લાગતું તેથી માત્ર ગુણ-અવસ્થામાં વર્તી રહ્યો છે. ગુણો સિવાયની કશી સૂઝબૂઝ નથી તો અનુભવકર્તાનું અસ્તિત્વ અલગથી દેખાય શી રીતે ? કૌન આનંદઘન ?

બે બાબત અગમ અગોચર છે. ગુણનો અનુભવ થાય અને ગુણાનુભવની ક્ષણે આત્માનો અલગ અસ્તિત્વબોધ થાય, આ બે સ્પષ્ટ રીતે સમજાતા નથી તેથી એનું વર્ણન પણ મુશ્કેલ લાગે છે. આનંદ ગુણ કૌન લખાવે ?

પ્રશ્ન એક અવશ્ય થશે : જો આનંદ નથી તો, ચેતનાને ગમે તેવું શું છે ? જવાબમાં કાઠિયાવાડી શબ્દ યાદ આવે છે : ધરવ. મળવાનું હતું તે મળી ગયું અને માણવાનું હતું તે માણી લીધું. હવે કશું મેળવવું નથી ને કશું માણવું નથી આ અહેસાસને ધરવ કહે છે. સંસ્કૃતનો શબ્દ છે, તૃપ્તિ.

સહજ સંતોષ આનંદ ગુણ પ્રગટત

પેટ ભરીને જમી લીધું, ઉપર એક દોઢ ગલાસ છાસ ગટકાવી લીધી, હવે ખાવાનું-પીવાનું યાદ ન આવે. પેટ ભરાઈ ગયું, ધરાઈ ગયા. હવે લાંબા થઈને સૂઈ જવાનું. સંતોષ. જે કરવાનું હતું તે બરોબર થઈ ગયું. એ બદલ સંતોષ. હવે કશું જ કરવાની જરૂર નથી, એ સંતોષ. સંસારનું ભૌતિક સુખ થોડી થોડી વારે પજવે છે. નઈ ગિલ્લી અને નયા દાંવની રમત સંસારનાં સુખ માટે ચાલતી રહે છે. આત્મા સિવાયનું તત્ત્વ કશુંક આપે છે તે સહજ નથી હોતું. આત્મા અને સાધના દ્વારા જે પ્રગટે છે તે સહજ હોય છે. તેમાં તૃપ્તિ હોય, નિજાનંદ હોય અને આત્મગુણનો આવિર્ભાવ હોય. આના પછી કશું બાકી નથી રહેતું.

સબ દુવિધા મીટ જાવે

બે ટુકડા જોડાય તો તિરાડ બચે. બે ટુકડા ઓગળી જાય તો ભેદભાવ મટી જાય. સુખ અને દુઃખ, દુવિધા છે. રાગ અને દ્વેષ, દુવિધા છે. જનમ અને મરણ, દુવિધા છે. વિષય અને કષાય, દુવિધા છે. આત્મગુણોને આ તત્ત્વો ઢાંકી રાખે છે. સાધનાની ઉત્ક્રાંતિમાં દુવિધાઓનો અંત આવી જાય છે. શૂન્યની પછીના આંકડા દુવિધા સર્જે છે. એક, બે, ત્રણ, ચાર. સંસારનું કાઉન્ટડાઉન એકથી શરૂ થાય છે. સાધનાનું કાઉન્ટડાઉન, દસથી શરૂ થાય છે. દસ, નવ, આઠ, સાત, છ, પાંચ, ચાર, ત્રણ, બે, એક. અને પછી શૂન્ય. સંસાર એકથી શરૂ કરે છે માટે લાખો, કરોડો, અબજો સુધી પહોંચીનેય ધરાતો નથી. સાધના એક પર આવીને કામ ખતમ કરે છે. એકથી નીચે ઉતરવું તે સાધના. એકથી આગળ વધવું તે

સંસાર. સાધના કર્યા પછી, સાધનાનું ફળ પામ્યા પછી, કાંઈ બાકી નથી રહેતું.

जस कहे सोही आनंदघन पावत

अंतर ज्योत जगावे

ઘેર આવ્યા. દરવાજો વાસ્યો. દુનિયા બહાર મૂકી દીધી. નાનો દીવો ઘટને ઉજાસ આપી રહ્યો છે તેના ભરોસે બેસી ગયા. આરામ.

આત્માની અનુભૂતિ મળી. દેહભાવ અને કર્તાભાવ છૂટ્યો. સંયોગો અને સંબંધો નકામા બની ગયા. અંતરંગ ગુણોનું અજવાળું જાજવલ્યમાન છે. સંતોષ.

આંસુ સૂકાય તે દુઃખનો અભાવ છે. હાસ્ય ભૂંસાય તે સુખનો અભાવ છે. આંસુ અને હાસ્ય બંને ગાયબ થાય તે સંસારી ધર્મનો અભાવ છે. કશું ખોવા જેવું છે જ નહીં તેથી ચિંતા નથી ને દુઃખ નથી. કશું મેળવવાનું બાકી છે જ નહીં તેથી રઘવાટ નથી ને સુખ નથી. આ આધ્યાત્મિક ઇદમ્ તૃતીયમ્ છે.

અંતર જ્યોત જગાવે આ માર્મિક શબ્દો છે. ઊંડો બોધ પણ અધૂરો ગણાય. સાધકને પૂર્ણ બોધ મળ્યો છે. એ બોધ નાશ નહીં પામે. એ દોષનું સંપૂર્ણ પરિમાર્જન કરીને મળેલો બોધ છે. એ બોધ ભૂલ નહીં કરાવે. એ બોધ, આજ્ઞાતત્વથી આચ્છાદિત છે. એ બોધ, બચાવશે આત્માને. એ બોધ, આત્માની મૂળ શક્તિનું અનાવરણ છે.

બોધ થયો. હવે શંકા નથી. હવે પ્રશ્ન નથી. હવે ગૂંચવાડો નથી. હવે સમસ્યા નથી. હવે ભૂલામણી નથી.

બોધ થયો. હવે બધું સ્પષ્ટ છે. હવે બધું જ સમજાઈ ગયું છે.

હવે તાજાવાણા ઉકલી ગયા છે. હવે આરપાર દીસે છે બધું. હવે સીધી ઉડાન છે, થાક નથી લાગવાનો.

બોધનો આવિર્ભાવ ત્રણ સ્તરે હોય.

૧. અવિરત અવસ્થાએ.

૨. દેશવિરત અને સર્વવિરત અવસ્થાએ.

૩. વીતરાગ અવસ્થાએ.

અવિરત અવસ્થાનો બોધ પણ ઊંચો અને અદ્ભુત હોય, વિરત અવસ્થાનો બોધ પણ અનુભૂતિસંપન્ન અને ભાવસમૃદ્ધ હોય છે. વીતરાગ અવસ્થાનો બોધ અવર્ણનીય હોય છે.

અષ્ટપદીનું લક્ષ્ય ત્રીજો બોધ છે.

શરીર ન રહ્યું હવે આત્માનું વર્ણન શી રીતે કરશો ? આ સવાલ છે ને ?

આવો જ સવાલ આ અષ્ટપદી કરે છે.

જ્ઞાનાવરણ અને મોહનીય નથી રહ્યાં, હવે ચેતનાનું વર્ણન શી રીતે કરશો ?

४

आनंद ठोर ठोर नही पाया
आनंद आनंद में समाया
रति अरति दोऊ संग लीय वरजित
अरथ ने हाथ तपाया

कोउ आनंदघन छिद्र ही पेखत
जसराय संग चडी आया
आनंदघन आनंद रस झीलत
देखत ही जस गुण गाया

श्लोकांतर

नैवानंदघनः स्थलेषु विविधेष्वालोक्यते कुत्रचिद्
आनंदोऽयमपास्तरत्यरतिके निर्वस्तुकेऽस्ति स्थले ।
छिद्रान्वेषणत्परस्य यशसा बाढं निरासे कृते
पूर्णानंदरसे निमज्जतु जनो गायन् गुणान् दृष्टिमान् ॥

श्रितन

संसारनां आलंभन पराभ छे अने संसारनां आलंभनथी
प्रभावित थवानी नभणाई पण पराभ छे. पहेलां आलंभनथी
भयो. पछी नभणाई पर काम करो.

ગુરુએ આશીર્વાદ આપતાં કહ્યું :

‘ખૂબ આગળ વધજે.’

શિષ્ય સ્તબ્ધ. ગુરુએ આશીર્વાદ આપ્યા કે ઠપકો આપ્યો ? ગુરુની વાત આમ જુઓ તો સ્પષ્ટ હતી. વડીલ હોય તે આ જ આશીર્વાદ આપે ‘આગળ વધજે.’

શિષ્યને એમ લાગ્યું કે મારે હજી આગળ વધવાનું બાકી છે માટે ગુરુ આમ કહે છે.

તેણે પૂછ્યું : હજી આગળ વધવાનું છે ?

ગુરુએ કહ્યું : તારી તો શરૂઆત જ થઈ નથી.

તારે એકડો શીખવાનો છે.

શિષ્ય મૂંઝાયો. ગુરુએ હસીને કહ્યું : ‘સાધનામાં આગળ અને પાછળનો હિસાબ નથી હોતો. ભાષામાં અટવાયો તે સાધના ચૂક્યો. સાધનામાં પ્રવેશ કરો તે પુરુષાર્થની બાબત છે. પ્રવેશ થયા બાદ આપોઆપ આગળ વધવાનું ચાલતું રહે છે. તને હું કહું છું—આગળ વધજે. તું એમ સમજે કે તે બધું મેળવી લીધું છે તેથી તું ગૂંચવાય છે. તે કશું મેળવ્યું નથી. તે કશુંક છોડ્યું છે. સાધના, છૂટતા જવાની ઘટના છે. તે જે છોડ્યું તે મહત્ત્વનું નહોતું. તું જે છોડીશ તે પણ મહત્ત્વનું નહીં હોય. મહત્ત્વની ઘટના હશે, છોડવું. ‘તું કશુંક કરે છે.’ તેવો ભાવ પણ છોડી દે. તું છોડી શકે છે માટે તને કહું છું. આગળ વધ.’ શિષ્ય ગદ્ગદ.

—○—

સાધનાની પ્રવૃત્તિ સૌને નથી મળતી. જેને મળે છે તે સૌ એને

લાયક જ હોય છે એવું પણ નથી હોતું. લાયક હોય છે તેને પણ સાધના કરતાં આવડી જ જાય એવું પણ નથી હોતું. આવડે તેને પણ સાધના તુરંત સિદ્ધ થઈ જાય તેવું નથી હોતું. સાધના, ટીપે ટીપે ભરાતું સરોવર છે. ભરાઈ જાય પછી સમજાય કે આ સરોવર ટીપાઓનું બન્યું છે. ટીપું ટીપું અલગ પાડી શકાતું નથી. ઝીણવટ હોય છે પણ એ ઝીણવટનો હિસાબ થઈ શકતો નથી.

સાધના દુર્લભ છે. સાધના પ્રત્યે લક્ષ હોય કે દુર્લક્ષ, સાધના તો દુર્લભ જ છે.

આનંદ ઠોર ઠોર નહીં પાયા

સાધના પીડા હોઈ શકે, સાધના ચિંતા હોઈ શકે. ધ્યાનનું આલંબન અને ધ્યાનની તીવ્રતા દ્વારા ધ્યાનનું સ્તર નક્કી થાય છે. આનંદ આત્મસાક્ષાત્કારની અવસ્થા છે. આનંદ મળતો નથી તેની વેદના એ ધ્યાન છે. આનંદ મળશે જ તેવો વિશ્વાસ એ ધ્યાન છે. આનંદ આ રીતે મળે છે એવી શ્રદ્ધા એ ધ્યાન છે. આનંદ અત્યંત મહત્ત્વનું સાધ્ય છે અને એ શ્રમસાધ્ય લક્ષ્ય છે તેવું મૂલ્યાંકન પણ ધ્યાન છે. વિચાર અને ભાવનાનું જોડાણ જે વિષયમાં થાય તે વિષયનું ધ્યાન ઘટિત થાય.

આનંદ મળશે ખરો પણ ઘણીબધી મહેનત કરવી પડશે. આનંદ મળી જશે તો ખબર પણ નહીં પડે કે આનંદ આવી ગયો, આનંદ ખરેખર તો મળ્યો જ નહીં હોય છતાં તેવું લાગવા માંડશે કે—આ આનંદ મળ્યો. દુર્ગમ છે, ન સમજાય તેવો છે આનંદનો લાભ. આનંદની સાધના, આનંદ નામનું સાધ્ય અને આનંદની પ્રાપ્તિ બધું જ દુર્ગમ છે. સાધના જેણે કરી તેણે એ આનંદ પામી લીધો. એ

આનંદને, પારકી આંખે સમજવાનું પણ દુર્ગમ છે. આનંદને પામવાનો રસ્તો એક જ છે, આનંદને ચૂપચાપ પામી લો.

આનંદ આનંદ મેં સમાયા

આનંદ મળે નહીં ત્યાં સુધી બધું જ અધૂરું. આનંદ મળે પછી બધું જ પૂરું. આ નિશ્ચય નય છે. તમે પરિણામ શું હાંસિલ કર્યું તે મહત્ત્વનું છે. તમે રાગ ભૂંસ્યો ? તમે કષાય જીત્યા ? તમે વિષયસંગથી વેગળા થયા ? આ બધું કર્યું હોય તો વાત કરો. જો આ બધું બાકી રાખ્યું છે તો તમે વ્યવહારનયમાં છો. સાધનાનો શીખાઉ વિદ્યાર્થી વ્યવહાર નયના વર્ગમાં બેઠો હોય છે. નિશ્ચયનયને તો ઊંડાણ ખપે. વાતો નહીં કરવાની, કામ કરીને બતાવો.

રતિ અરતિ દોઝ સંગ લિય વરજિત

ચારિત્ર મોહનીય કર્મનો નોકષાય વિભાગ ઓછો માથાભારે નથી. રાગના આલંબન દ્વારા રાગનું સંવેદન થાય છે રતિમાં, દુઃખનાં આલંબનમાં દુઃખનું સંવેદન થાય છે અરતિમાં. સંવેદન નીપજે છે તે સમસ્યા છે. આ સંવેદન આનંદની વિરોધી બાબત છે. ગ્રંથિભેદમાં આ સંવેદનની તીવ્રતા ઘટતી હોય છે. ને છતાં બીજું અપૂર્વકરણ કરવું પડે છે. ધર્મસંન્યાસ થાય તે પૂર્વે યોગસંન્યાસ કરવાનો છે. દઝાડે તેનાથી દૂર થવાનું.

અરથ ને હાથ તપાયા. અરથ એટલે જેના દ્વારા સંસાર પોષાય છે તેવી સામગ્રી. અરથ એટલે રાગ અને દ્વેષના, સુખ અને દુઃખનાં તમામ આલંબન. ઘર, પરિવાર, પૈસા, સાધનસરંજામ, સાજસજાવટ, શરીર, વસ્ત્રો, શણગારો, પરિગ્રહ, સંબંધ, સંબંધી. બીજું પણ ઘણું બધું. વાંક આ બધાનો નથી. વાંક અજ્ઞાનનો છે.

અરથ આધારિત વિચારજગત છે રતિ અને અરતિ. આ બે નિરાલંબન નથી હોતા. બંને સાલંબન છે. આલંબન છીડે ચડે છે માટે ચોર ગણાય છે. અરથને હાથ તપાયા.

એક વિદ્વાન લખી રહ્યા હતા. પત્નીએ જમવાના સમયે તેમને બોલાવ્યા. વિદ્વાન પત્નીને કહે : આ શરીરમાં પેટ ન હોત તો કેટલું સારું થાત ? પેટ છે માટે આમ ખાવાના સમયે ઊભા થવું પડે છે. પેટ જ ન હોત તો ઊભા થઈને સ્વાધ્યાયથી અળગા થવાનો વારો ન આવત. પેટ સાધન છે. પેટને ગાળો પડે છે. અરથ છે માટે તેની પર આક્ષેપ છે કે તે તાપ આપે છે. જો આત્મા એમની અસરમાં આવતો જ ન હોત તો એમનો વાંક ગણાત નહીં. વાંક આત્માનો. બદનામી અરથની.

સાધનાના ક્રમ તરીકે આ જરૂરી સમજણ છે. સંસારનાં આલંબન ખરાબ છે અને સંસારનાં આલંબનથી પ્રભાવિત થવાની નબળાઈ પણ ખરાબ છે. પહેલાં આલંબનથી બચો પછી નબળાઈ પર કામ કરો. સાક્ષીભાવ શબ્દનું એક ખોટું અર્થઘટન આજકાલ પ્રચલિત છે. નિમિત્તો એની જગ્યાએ ભલે રહ્યા, આત્મા શુદ્ધ રહે એટલું કરવાનું, એમ સમજાવી દેવાય છે. આ તે કેવી વાત ? નિમિત્તોથી તુફાન થાય છે તોય નિમિત્તોથી બચવાની વાત નથી. ફક્ત આત્માને શુદ્ધ રાખવાની કોરીધાકોર વાત છે. નિમિત્ત છે તે અસર બતાવશે જ. વહેતું પાણી, પથ્થરમાંય બાકોરું પાડી દે છે તેમ નિમિત્તોની ઉપસ્થિતિ, સાધકનેય કમજોર બનાવી દે છે. સંસારીનું તો કોઈ ગજું નથી. એ થરોના થરો થકી લેપાય છે સંસારમાં. પેઈનકીલરથી દુઃખાવો દબાય છે, મટતો નથી. એનેસ્થેસિયાથી ભાન ભૂલાય છે, ભાન મટતું નથી. અસર ઉતરતા જ દુઃખાવો ને

ભાન આવવા માંડે છે. એમને કાયમી ઈલાજ નથી ગણતા. નિમિત્ત હોય અને તે જરાય અસર કરી ન શકે તેવું કાઠું કાઢવું તે લક્ષ્ય સાચું જરૂર છે પરંતુ આ લક્ષ્ય સુધી પહોંચવા માટે નિમિત્તને દુશ્મન ગણીને દૂર કરવાનું પણ નિતાંત આવશ્યક છે. નિમિત્ત બહારનો સંસાર છે. રતિ-અરતિ ભીતરનો સંસાર છે. માત્ર ભીતરનો સંસાર ખરાબ છે તેવું નથી, બહારનો સંસાર પણ ખરાબ જ છે. નિમિત્તો પર દ્વેષભાવ ન રાખવો, એટલું સાચવવું, બાકી નિમિત્તમાત્રથી દૂરી તો બનાવવી જ જોઈએ. નિમિત્તની ભાગોળમાં ચાલનારો, નિશ્ચયનો સીમાડો આંખી શકતો નથી. નિશ્ચયના અનુભવ પછી નિમિત્ત નિરર્થક બની જાય છે તે સાચું છે અને નિમિત્તની હાજરીમાં નિશ્ચય સુધી પહોંચાતું નથી તે પણ સાચું છે.

રતિ અરતિ દોડ સંગ લિય વરજિત

અરથ ને હાથ તપાયા

બે મુદ્દા એકદમ સ્પષ્ટ છે :

સંસારનાં તમામ આલંબનો કૂડાં ભાસે છે, એક. આલંબનની તમામ અસરો પરિહાર્ય લાગે છે, બે. આ બંને સંગાથે ચાલે છે, ડાબી-જમણી આંખની જેમ. સંગ લિય વરજિતનો એક ભાવ એ પણ છે કે આલંબનને લીધે રતિ-અરતિ ન થાય તે સર્વોત્તમ બીના છે પણ જો રતિ-અરતિ થાય જ છે તો એ પણ નિમિત્તની જેમ કૂડી ભાસે છે. નિમિત્તની અસર થઈ તે સમજાય અને તે બદલ રંજ અનુભવાય તે પણ સંગનું વર્જન છે. હેય વસ્તુ છૂટી તો શ્રેષ્ઠ, ન છૂટી તો હેય વસ્તુ માટેનો ઉપાદેય ભાવ તો છૂટવો જ જોઈએ.

ઊંચા લક્ષ્યને પણ પૂરવાર થવું પડે છે. કઠિન હોય છે એ

લક્ષ્ય, તેથી તુરંત તો ગમતું જ નથી. એ સ્પષ્ટ થાય તો જ ગમે. અન્યથા એનાથી દૂર ભગવાનું મન થાય.

કોઠુ આનંદઘન છિદ્ર હી પેખત

જસરાય સંગ ચડી આયા

આત્માની વાતો બધા સ્વીકારવાના નથી. ઘણાને આ વાતો કંટાળો આપે છે. ઘણા આનો વિરોધ કરે છે. ઘણા તો આત્માને સ્વીકાર્યા બાદ, ક્રિયામાર્ગ કે ભાવનામાર્ગમાંથી એકને માને છે ને બીજાને ઉવેખે છે. કાંટાળી કેડી છે. બજારમાં સમજવા નીકળશો તો ગૂંચવાડા થવાના છે. એક ચોક્કસ માર્ગદર્શક મળી જાય તો બચાશે. આનંદ ની શોધ કરવા નીકળે તેને રોકવાવાળા મળે છે અને મારવાવાળા પણ મળે છે. વાંધો આત્માની સામે હોય છે. પોતાને ‘હું આત્મા છું’ એ માનવું નથી. બીજાને ‘હું આત્મા છું’ એવું માનવા દેવું નથી. સાધનાના રસ્તે આવા માણસો ભટકાય છે. એમની વાત પર ધ્યાન ન અપાય. સંસારનાં નિમિત્તોથી બચવું તેનો વ્યાપક અર્થ છે અનાત્મભાવ-નાં તમામ આલંબનોથી બચવું. સંસારનાં નિમિત્તોથી બચવા માટે મનને સમજાવવું પડે છે તેમ આત્મવિરોધી વાતોથી બચવા માટે મનને મજબૂત બનાવવું પડે છે. ઊંધા માણસો સાથે ચર્ચામાં પડવાનું જ નહીં. એને હરાવવાની ધૂનમાં ક્યાંક આપણે અટવાઈ ગયા તો નુકશાન મોટું થઈ જાય. એ લોકો ચર્ચા કરીને સમજવા માંગે છે એવું નથી. એ લોકો ચર્ચા કરીને કેવળ આપણને હરાવવા માંગે છે. આવી બાજી નહીં રમવાની.

સાધના એકલા રહીને કરવાની છે, આત્મસાક્ષીએ. સાથે સાથે

આ સાધના કરવા માટે એક માર્ગદર્શકનો સંગ પણ જીવંત રાખવાનો છે. સાધના, શરીરમાં રહીને થાય છે ને શરીર સંસાર યાળે ફરતું રહે છે. કોઈ પણ ક્ષણે કોઈ પણ અકસ્માત થઈ શકે છે. ખોટો તર્ક આવીને વિચારનું ગળું ઘૂંટે, અસ્ક્રુટ ભાવના વિકાસને રુંધવા માંડે, બૂરા અનુભવ પછી મન પડી ભાંગે, નવી માન્યતામાં અટવાઈ જવાય, સાધક સાવ એકલો હશે તો ભેરવાઈ જશે. સાધકનો સાધનાવિકાસ થતો હોય છે ગુરુસાક્ષીએ. ગુરુ સમક્ષ મનની મૂંઝવણ વ્યક્ત કરતો રહે તે સાધક અનાત્મભાવથી પોતાને બચાવી શકે છે. આ એક વાત છે. બીજી વાત એ છે કે સાધક મનમાં મૂંઝાયેલો છે એની સાધકને ખબર પડે કે ન પડે પણ ગુરુને તેની અવશ્ય ખબર પડે છે.

જસરાય સંગ ચઢી આયા

ગુરુ પણ વહારે ધાય ને સહસાધક પણ વહારે ધાય. સાધનાનો સાધર્મિક સાધકને સલામતી બક્ષે છે. સાધક આત્માની દૃષ્ટિએ એકલો હોય છે. જીવનચર્યામાં સાધક ગુરુ સાથે હોય અથવા સમાનધર્મી સાથે હોય. મનને બચાવવા, સહવર્તી સાક્ષીઓ સતત આવશ્યક ગણાય છે સાધનામાં. સહવર્તીની સાધનામાંથી સતત પ્રેરણા લે છે સાધક. પોતાનું મન કમજોર થઈ રહ્યું છે તેવું સાધકને સમજાય તો સાધક, ગુરુ કે સમાનધર્મીની સાધનાને જોવા લાગે છે. મન થોડું કમજોર થયું છે પણ સાધનાના સંસ્કારો તો છે જ. ગુરુ કે સમાનધર્મી કેવું મજબૂત મન લઈને બેઠા છે ? એનું મૌન અને અંગત અવલોકન કરીને સાધક પોતાને હિંમત, ઠપકો, તાકાત, સમજણ આપે છે.

આનંદઘન આનંદ રસ ઝીલત

દેખત હી જસ ગુણ ગાયા

સાધકની સાધનાને જોવા માટે સમ્યગ્ દૃષ્ટિ જોઈએ અને એમાંથી પ્રેરણા પામવા માટે સુવર્ણપાત્રતા જોઈએ.

સાધકનું જગત કર્મોની સામે વાવંટોળ લાવતું હોય છે. કર્મો સામું જોર કરીને મોટી આંધી લાવે તેવું અકસર બને છે. સાધકનું લક્ષ્ય છે સાધનામાં ટકી રહેવાનું ને આગળ વધવાનું. સાધનામાં જે યુસ્ત રીતે પાલનરત છે અને કટ્ટરભાવે ક્રિયામગ્ન છે તેને સાધક જોયા કરે છે. સંસારના રાગદ્વેષની પકડને સાવ કમજોર બનાવી દેનાર સાધકનું મન, એ સાધનાને એકરાગ ભાવે નિહાળે છે. સાધકને સ્થિરતા આપે છે એ અવલોકન. મન જરા થાકેલું ત્યારે એ અવલોકનમાંથી તાકાત મેળવેલી. મન મજબૂત થયું એટલે એ અવલોકનમાંથી સતત જુસ્સો મળવા લાગ્યો.

અનાત્મભાવની નાગચૂડને તોડનારા સાધકોને સલામ.

શ્લોકાંતર

કુત્રાઽઽનંદઘનોઽસ્તિ દર્શયતુ નઃ પ્રશ્નેઽત્ર જાતે શુભે
શિષ્યં સદ્ગુરુરુક્તવાન્ વિહગતાં ચાંચલ્યવાન્ સંત્યજ ।
હૃદ્દે નાયમવાપ્સ્યતેઽર્થવિરતોઽલક્ષ્યો દશાદર્શનઃ
તં પ્રાપ્તઃ કિલ મૌનમેવ ભજતિ પ્રાગઽઽવાનાત્મનઃ ॥

૫

આનંદ કોઝ હમ દિખલાવો
કહાં ઢૂંઢત તૂ મૂરખ પંઘી ?
આનંદ હાટ ન બેકાવો

એસી દશા આનંદ સમ પ્રકટત
તા સુખ અલખ લેખાવો
જોઈ પાવે સોઈ કછુ ન કહાવત
સુજસ ગાવે તાકો વધાવો

ચિંતન

સાધક ચબરખી જેવો હોય. લખાય, ને કામ પતે એટલે
ખોવાઈ જાય.

‘મારા પ્રશ્નનો જવાબ આપ જ આપી શકશો.’ શિષ્ય બોલે છે.

‘પ્રશ્ન પૂછવાવાળો તું કોણ ?’ ગુરુ કહે છે.

‘આપ જવાબ દેશો તેવો વિશ્વાસ છે માટે શ્રદ્ધાથી પૂછું છું’.

શિષ્ય ફરી બોલે છે.

‘જવાબ આપવાવાળો હું કોણ ?’ ગુરુ કહે છે.

— o —

સાધનામાં એક ક્ષણ એવી પણ આવે છે, જેમાં સાધકને મૂંઝવણ પારાવાર થવા લાગે છે, મનને શાંત અને શુદ્ધ કરવાનો પ્રામાણિક પુરુષાર્થ કર્યા પછી પણ અંદરથી સમજાય કે ઊંડે ઊંડે અશાંતિ છે, અશુદ્ધિ છે. અત્યારે ભલે નડી નથી શકતી પણ, કચરો અંદર હોય તો, ગમે ત્યારે વાસ મારશે જ. જે આવડતું હતું, જેટલું થઈ શકતું તે બધું જ કરી લીધું. હજી પણ પરિણામ અધૂરું રહે તો ક્યાં જવું ?

आनंद कोउ हम दिखलावो

કદાચ, ક્રિયા કરતાં આવડી નથી માટે ક્રિયાનું ફળ નથી મળ્યું. કદાચ, અર્થનો બોધ જ નથી માટે સૂત્રનો ઉચ્ચાર શુદ્ધ નથી. કદાચ, વિધિનો ક્રમ જાળવ્યો નથી માટે ધર્મ જીવંત બનતો નથી. સંભાવના ઘણી છે આપણામાં જ કમી હોવાની. પોતાની અધૂરપ સમજાતી નથી ત્યાર સુધી વાંક બીજાનો જ દેખાય છે. સાધના કરું છું એવું માનીને ચોક્કસ શુભ પ્રવૃત્તિ સાથે જોડાયા તો ખરા. સમય ઘણો ગયો ને સ્વભાવ બદલાયો નહીં એટલે પ્રામાણિક મને શોધખોળ આદરી. મારા ધર્મનો પ્રભાવ મારા સ્વભાવ પર પડ્યો કે નહીં ?

આજે તપાસ ચાલી. છીએ તેથી વધુ સારા થવાનું લક્ષ્ય હતું. દેખાયું કે છીએ એવા જ છીએ. હવે શું કરવું ? થોડું મનોમંથન પોતાની પાત્રતા બાબત ચાલ્યું. ધીમેધીમે અપ્રામાણિક મને બળવો પુકાર્યો : આ પંથમાં મજા નથી. વીતરાગપ્રણીત માર્ગ પ્રત્યેની અનાસ્થા જાગી. અન્યમાર્ગો માટેની જિજ્ઞાસા ઊભી થઈ. કોઈ રજનીશ, કોઈ રવિશંકર, કોઈ રામદેવ તરફ આકર્ષણ જાગ્યું.

મા પ્રેમ ન કરે એટલે મા તરીકે મટી નથી જતી. ધર્મ પ્રભાવ ન દેખાડે એટલે ધર્મ તરીકે મટી જતો નથી. પ્રેમ અને ધર્મ પામવાના હોય છે. એમાં હેરાફેરી ન હોય.

कहां ढूँढत तू मूर्ख पंखी

પંખી ડાળે ડાળે આસન બનાવે, ઠરીઠામ ન બેસે, પંખી બગીચે બગીચે ઊજાણી મનાવે, એક જગાએ જંપીને ન બેસે. પંખીનું નામ જ ચંચળતા. એ મનુષ્ય નથી એટલે એનો સ્વભાવ એને મુબારક. આપણામાં એકનિષ્ઠા હોવી જોઈએ. શાંતિની ખોજ ચાલવી જોઈએ, પણ સવળા મને જ એ ચલાવાય. સાધનાનું પરમ લક્ષ્ય છે : વીતરાગ અવસ્થા. વીતરાગ ભગવંતની પ્રધાનતા, વીતરાગભગવંતની ઉત્કૃષ્ટતા અને વીતરાગ ભગવંતની તારકતા પ્રત્યેની શ્રદ્ધા ડામા ડોળ થઈ જાય તેવું ચિંતન કે આચરણ આપણી માટે કશા કામનું નથી. એક કવિતા વાંચી હતી એનો ભાવાર્થ એ હતો કે ‘વરસાદમાં મજા ન આવી એમ ન બોલાય, વરસાદ આવ્યો પણ મજા લેતાં ન આવડી—એવું જ બોલાય.’ સાધનાથી શાંતિ ન મળી એવું ન બોલાય. સાધના પાસેથી શાંતિ મેળવતા ન આવડી એવું બોલાય. બીજા માર્ગોનું સાચુંખોટું તત્ત્વ સોચવાનો આ સમય

નથી. એ એની મેળે સમજાશે. આપણી વિચારશૈલીનું સાચુંખોટું તત્ત્વ શોધવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે, બહાર શોધવા જશો તો અટવાશો. અંદર શોધવાનું છે. થોડાક પૂર્વગ્રહોને દૂર કરવાના છે. આ ગૃહીતોએ સાધનાને નિષ્ફળ બનાવી રાખી છે :

૧. આપણે જે કરતાં હોઈએ તેના કરતાં કંઈક જુદું કરીએ તો મજા આવે.
૨. જે કરવામાં મજા ન આવે તે છોડી દઈએ તો મજા આવે.
૩. જેમાં સમજ ન પડે તેમાં મજા ન આવે, જેમાં સમજ પડે તેમાં જ મજા આવે.
૪. સાધનાના સમયે સાધના કરવાની. મજા કરવાના સમયે મજા કરવાની. બે ભેગા ન થાય.
૫. પોતાની સમજણ મુજબ જ કરવાનું. સમજણ આપનારે પોતાની વાત જબરદસ્તી શીખવાડવાની નહી. હું કરું તે સાચું.
૬. ચોપડીઓ વાંચીને અને કેસેટ્સ સાંભળીને સાધના સમજી લેવાની. સાધકો અને ગુરુઓથી દૂર રહેવાનું.
૭. જે આવડે છે તેમાંથી થોડું થોડું કરતા રહેવાનું. આ ઉંમરે હવે નવું શીખવા ક્યાં જવાય ?
૮. આ જમાનામાં કડક નિયમો રાખવાના જ ન હોય. બધાને ફાવે તેવું જ રાખવાનું. આ બધી ધારણાઓના જવાબ તો છે જ પણ તેની માટે આ જગ્યાએ અવકાશ નથી. આ ધારણાઓ સાધનાના સાચા માર્ગથી દૂર

લઈ જનારું પ્રબળ આલંબન છે. દરેક વસ્તુની જેમ સાધનામાં પણ અસલીનકલીનો તફાવત સમજતાં આવડવું જોઈએ. મેળવણ નાંખ્યા પછી દહીં જામે તેની રાહ જ જોવાની હોય, અવિશ્વાસ ન રખાય. સાધના મળી તેનું પરિણામ આવશે જ. ધીરજ રાખવાની હોય.

કહાં ઢૂંઢત તૂ મૂરખ પંચી

આનંદ હાટ ન બેકાવો

સાધનાની દુકાનો મંડાતી નથી. સાધનાનું એક ઘર સજાવવાનું હોય છે. બિલાડીનું બચ્ચું ઘર બદલે, વારંવાર બદલે તે એનો સ્વભાવ છે. આપણો સ્વભાવ આવો ન હોવો જોઈએ. રસોડામાં કાંઈ ખૂટતું હોય તો બજારમાં એ લેવા નીકળાય. ધર્મમાં કાંઈ ખૂટતું હોય તો ? આ સવાલ જ ગલત છે. આપણામાં બધું એટલું ખૂટી રહ્યું છે કે આપણને ધર્મ પણ સાચો નથી લાગતો. ધર્મ, સંપ્રદાય તરીકે ઓળખાય છે ત્યારે ધર્મની ચોક્કસ વ્યવસ્થાનો નિર્દેશ થતો હોય છે. વ્યવસ્થા વિના ક્યાંય કશું ચાલતું નથી. ધર્મની ચોક્કસ આચારસંહિતા અને વિચારસંહિતા એના અનુયાયીને બાંધવા માટે નથી બલકે એને સ્થિરતા આપવા માટે છે. બાળક નાનું હોય તો વધારે ધ્યાન રાખવું પડે તેમ સાધક નવો હોય તો તેની માટેનું માર્ગદર્શન વિગતવાર હોવું જોઈએ. સંપ્રદાય શબ્દની સૂઝ રાખનારા, મૂરખ પંચી છે. સારી સ્કૂલ પોતાનો ડ્રેસકોડ, સિલેબસ અને સમયસારણિને વળગી રહે તે ખોટું નથી ગણાતું. તેના વખાણ થાય છે. ધર્મ પોતાની વિધિ, પોતાનો આચારમાર્ગ અને પોતાની ઉપદેશપદ્ધતિને વળગી રહે તેને સંપ્રદાય ગણાય છે તો એ શીદ અણગમતું ? નાચ ન જાને, આંગન તેડા.

ऐसी दशा आनंद सम प्रकटत

ता सुख अलख लेखावो

मज्ञानो शब्द छे दशा. अवस्थानो ज पर्यायवाची शब्द छे दशा. परंतु दशा प्रगटे छे. अवस्था प्रगटती नथी. दशा आनंदनी प्रगटे छे.

साधनानी दरेक क्रिया 'दशा' प्रकट करी आपे छे.

- + सद्वांयन अने सूत्रनुं पुनरावर्तन, दशा प्रकटावे छे.
- + गुरुसेवानुं कार्य कर्तुं. अे कार्य थयुं छे ते ज्ञास्या बाद गुरुअे संतोष व्यक्त कर्तुं, तेनाथी दशा प्रकटे छे.
- + गोभवा बेठा ने घडीकमां दश गाथा मोढे थई गई, वांयवा बेठाने बे घडीमां दोढसो श्लोक वंयाई गया, संप्या मडत्तनी नथी, संपन्नता मडत्तनी छे. अेना थकी नीपजे छे दशा.
- + जिनवयननुं वांयन करतां के गुरुमुअे श्रवण करतां परम संतोष मअ्यो ने ओंथी प्रेरणा पण मणी तेनो सडज राजपो थाय ते दशा.
- + प्रभुसन्मुख रागपूर्वक स्तुति गातां आंओ त्तराई आवी ते दशा.
- + प्रतिकमणनां सूत्रो पर चिंतन याल्युं ने पापनो प्रबण पस्तावो उमटी आव्यो. दशा.

सत्मानतापूर्वक कराती क्रिया प्रवृत्ति रूपे संपन्न थाय छे तेनी समांतरे अेक भावधारा बनावी मूके छे. आ भावधारानुं आलंबन धर्मक्रिया छे माटे आ भावधारानी अनुभूतिने ज दशा कहेवाय छे.

दशा, पुनरावर्तनथी आवे. दशा, पूर्वतैयारीथी आवे. दशा, प्रामाणिक प्रयत्नथी आवे. दशा, प्रेमादर राभीअे तेनाथी आवे. दशा, परिणामशुद्धिथी आवे. दशा, प्रबुद्ध चिंतनथी आवे.

आ दशांमां आनंद प्रकटे छे. आनंद सम अेटले—आलंबन विना मणनारो निजानंद तो ओंयो छे ज, आ दशा पण अे आनंद जेवी ज अदृष्टुत छे. सारां आलंबने सारो प्रभाव पाथर्यो आतमा पर, अे दशा छे. आतमा आलंबनथी निर्लेप बनी गयो ते आनंद छे. दशांमां बूरा आलंबनोनी असर नामशेष थाय. आनंदमां आलंबनमात्रनी असर नामशेष थाय. दशानुं सुभ केवुं छे ? अलख. योगमार्गनो आ पाणीदार शब्द, अ अने ल—ना कोमल उच्यार पछी ख—नो षडस्पर्श करावीने जवने ढंढोणतो रडे छे. अलखनो मतलब छे, तरत न समजय तेवो अनुभव. जे अनुभवनुं वर्णन थवानुं ज नथी ते अलख छे, अलक्ष्य. आ सुभ बजारमां नथी मणतुं. हाट न बेकावो. अलख निरंजन, अवधूत योगीओनी उद्घोषणा छे. निरंजन अेटले अमे कोईना काभूमां नथी. अलख अेटले अमने बांधवानी कोशिष करशो नही, तमने नही आवडे, अमने पाउवानी कोशिष करशो नही, तमे नथी झववाना. अमने जतवानी कोशिष करशो नही, तमारुं गजुं नथी. अमने उराववानी कोशिश करशो नही, तमारी ताकात नथी. अलख सुभ माटे साधक तरस्यो रडे छे. अलख सुभ माटे साधक समर्पित रडे छे. सुभ जवनो स्वभाव छे. ओटां सुभमां जव अटवायो छे. ओटुं सुभ छूटी जाय ते अलख.

जोई पावे सो कछु न कहावत

अलख लगी पडोंची गयो ते बोलवानुं लूली जाय. सायी अनुभूतिने तत्त्वसंवेदन कहेवाय छे. पामनारो अवाङ्क थई जाय. आत्मानो आछेरो साक्षात्कार जबरदस्त जुवाण जगाडी दे छे. स्तब्ध करी दे अेवो अनुभव. आ दुनियानी कोई भाषा साक्षात्कारनुं वर्णन न करी शके. भाषा मार्गदर्शन ज आपे, भाषा अनुभव करावी आपती छोट वर्णन द्वारा, तो साधना करवानी आवश्यकता रहेत ज नही. भाषा केवण नकशो छे. भाषा गति नथी, प्रगति नथी. अेटले जे गति साधीने प्रगति पामी यूक्यो छे ते भाषाने छोडी दे छे. अे मूक न थई जाय. अे बोले भरो. परंतु आत्मानी अनुभूतिनुं वर्णन अे करे ज नही. ज्ञानी अशक्य प्रवृत्ति आदरे नही. अशक्य प्रवृत्ति आदरे ते ज्ञानी नही.

न कहावत. अनुभूति पामनारो पोतानी प्रशंसां न माने, पोतानी निश्रामां प्रसंगो थाय अेमां न माने, पोते प्रभावना करी रह्यो छे तेवुं न माने. औद्यिक भावे जे थाय छे ते पापपुण्यनो भेल छे. क्षयोपशमभावे जे थाय छे ते आश्रव-संवरनो भेल छे. साधकने पापोदय के पुण्योदयनी परवा न छे. जेनो उदय यालतो छे तेने पसार थई जवा दे. पोतानुं ध्यान आश्रवसंवर पर राभे. आवो साधक पोतानो प्रयार न करावे, पोताना भक्तो वधारवामां रस न ले. पोतानुं वर्चस्व जभाववानो अेने मुदल शोभ न छे. पोतानुं नाम ँतिहासना योपडे नोंधाय तेमां साधकने रस न छे. साधक यबरभी जेवो छे. लभाय, ने काम पते अेटले भोवाई जाय. दस्तावेजनां पानाओ भरवामां साधकने शो रस ? यकवतीनां नामो अमर नथी रह्या तो बीजा कोनां नाम अमर थई शकवाना

हता ? निश्चयनी भूमिकाअे पडोंयेला आवा साधकने कशुं भपतुं नथी. पण, भीलेलां झूलनी सुवास तो झेलाय ज छे. श्रीभेमऋषिज्ज जयां पारणा करता त्यां भक्तो स्तूप रयावता केमके आ मडात्माज्ज भक्तोथी दूर भागता हता. साधनामां उपरनी तरङ्ग नजर राभवी अे नियम छे. निश्चयना योगी अेटला उपर छे के अेमने आत्मा सिवाय कांई देभातुं नथी. व्यवहारना साधकोनी नजर उपर छे. तेमने आ निश्चययोगीनां दर्शन थाय छे.

सुजस गावत ताको वधावो

सिद्धयोगीनां मौनने व्याख्यान कहेवाय छे. मौनं व्याख्यानम्. साधकनी गुणदृष्टिने बोध कहेवाय छे. साधक माटे, उपरनी भूमिकानो साधक सिद्ध छे. निश्चयनो साधक सिद्ध. व्यवहारनो साधक, प्रक्रियावती साधक. निश्चयना साधकने पूर्वे व्यवहारना साधक बनवा मण्युं ते पछी ज अे निश्चयनो साधक बन्यो. व्यवहारनो साधक, निश्चयना साधकने जेईने पोतानां भविष्यनी सुरेभ कल्पना करे छे. सिद्ध बनेला साधकनी सिद्धिने साधना करी रहेलो साधक वधावे छे.

जिनशासननी योगसाधनामां लंभेशा आ अलखनी साधना थती आवी छे. ँतिहासमां नोंधाय विना ज सिद्धि सुधी पडोंयेला सिद्धपुरुषो पण छे अने पोतानी साधनाना उत्कर्षथी सहसा प्रसिद्ध बनेलां पूज्य पुरुषो पण छे. आपसे साधनाथी वंचित छीअे ते आपणुं ज कमनसीअ. जिनशासने तो सौने न्याल कर्या छे.

६

आनंदकी गत आनंदघन जाने
वाइ सुख सहज अचल अलख पद
वा सुख सुजस बखाने

सुजस विलास जब प्रगटे आनंद रस
आनंद अक्षय खजाने
ऐसी दशा जब प्रगटे चित्त अंतर
सोहि आनंदघन पिछाने

श्लोकांतर

प्राप्तानंदघनप्रतीतिरचलं सौख्यं पदं दुर्गमं
जीवोऽयं लभते स्वभावसुभगं पूर्णप्रशंसास्पदम् ।
आविर्भावितसद्यशस्यनुपमे धन्योऽनुभूत्याऽऽक्षये
जातेऽस्मिन् विलसन्ति भावविधुरा श्रेयःसमिद्धा दशाः ॥

चिंतन

शरीर, कर्म अने पुद्गल. आ त्रश तत्त्वोमांथी सुषुद्रुःष
आव्या करे छे. शरीरमां आत्मा छे. कर्म आत्मांमां छे, पुद्गलनो
अनुभव आत्माने अधूरपथी लर्या करे छे. त्रशेयनी छुडी करावी छे
ते सलज सुषु.

મૂંગો હતો. જંગલમાં રહેતો હતો. આદિવાસી હતો. રાજા ભૂલો પડેલો તેને રસ્તો દેખાડ્યો. રાજા તેને પોતાનાં નગરમાં લઈ ગયો. પહેલી વાર જંગલની બહાર આવેલો. મજા આવી ગઈ. રાજાએ એને ભરપૂર મીઠાઈ ખવડાવી. એ પાછો ઘેર આવ્યો. સૌ પૂછે : ક્યાં જઈ આવ્યો.

હાથ ઊંચો કરીને કહે : ત્યાં.

સૌ પૂછે : ત્યાં એટલે ક્યાં ?

ભોળોભગત ઈશારો કરીને કહે : બહાર.

સૌ પૂછે : બહાર ? બીજા જંગલમાં ?

આદિવાસી ઈશારાથી ના કહે

ને વળી નવો ઈશારો કરી કહે : ત્યાં.

સૌ પૂછે : ત્યાં શું કર્યું ?

આ કહે, ઈશારાથી : ખાધું.

સૌ પૂછે : શું ખાધું ?

હવે મૂંગો ગૂંચવાય. જે ખાધું હતું તેનું નામ ખબર નહીં. જે ખાધું હતું તેનો સ્વાદ યાદ તો હતો પણ સમજાવે શી રીતે ? બધા ઈશારા વ્યર્થ ગયા.

— o —

આદિવાસી ‘ત્યાં’ એવો ઈશારો કરી શકે છે, આદિવાસી ‘તે’ એવો ઈશારો કરી શકે છે. ‘ત્યાં’ શું છે અને ‘તે’ શું છે તે સમજાવી શકતો નથી.

સિદ્ધપદ, સિદ્ધયોગીથી પણ ઉપરની અવસ્થા છે. અશરીર આત્માની અવસ્થા, મોક્ષનું લક્ષ બંધાય ત્યારથી ધર્મસાધનાનો સાચો

પ્રારંભ થાય. કર્મોની તીવ્રતા તૂટતી જાય તેમ સાધનાનું બળ વધતું જાય. કર્મો સાવ કમજોર થઈ જાય ત્યારે સાધનાનું શિખર આવે. કર્મો ખતમ થાય. એ સાથે જ સાધના પણ ખતમ થાય. સાધનાનું વર્ણન હજી થોડું સમજાય. સાધના પછી જે ઘટિત થાય છે તેનું તો વર્ણન પણ ઓછું મળે છે અને એ સમજાય છે પણ ઓછું. સંસારી અવસ્થા, કર્મોદયની વિવિધ અવસ્થા, ચારગતિની વિભિન્ન અવસ્થા, અપુનર્બંધકથી માંડીને ચૌદમા ગુણસ્થાનક સુધીની અવસ્થાનું વર્ણન મળે છે. વાંચીને વિચારતા જઈએ તેમ તે તે જીવોનું ભાવજગત અને સ્વભાવજગત સમજાવા લાગે. સિદ્ધનું અભાવજગત સમજાતું નથી. સિદ્ધને પોતાનું સ્વરૂપ સમજાય, બીજું સમજાય કેવળજ્ઞાનીને.

આનંદ ક્ષી ગત આનંદઘન જાને

આઠ કર્મોમાં અટવાયેલા જીવને પોતાનું દુઃખ પણ સમજાતું નથી, એ સિદ્ધનાં સુખને સમજી ન શકે.

વાઙ સુખ સહજ અચલ અલઘ પદ

વા સુખ સુજસ બઘાને

સિદ્ધનું સુખ સહજ છે. સાથે રહે, સાથે આવે ને સાથ આપે તે સહજ. ચેતના સાથે રહે છે, સાથે આવી છે અને સાથે આવશે. ચેતના, એકાકી ચેતનામાંથી નીપજેલું સુખ, સહજ સુખ છે, નિજી અસ્તિત્વનું સંવેદન એ સહજ સુખ છે. શરીર વિના, મન વિના, કર્મ વિના આત્મચેતનાનો સઘન અનુભવ લેવો તે સહજ સુખ છે. આત્મા સાથે આત્મા સિવાય બીજા કોઈનો સંબંધ ન રહે તે સહજ સુખ છે. આપણા આત્મરામને તો નામ અને ઠામની ખબર પડે. નામ વિનાનું ઠામ તે જ સહજ સુખ. પ્રયત્નો કરવા અને પરિણામ મેળવવું આ છે તન અને

મનનું જીવન. પ્રયત્ન અને પરિણામથી પર થઈ ગયેલું અનંત જીવન છે સિદ્ધનું. જે સહજ નથી તેની માટે પ્રયત્ન કરવો પડતો હતો. સહજ નહોતું તે ભૂંસી નાંખ્યું. બાકી રહ્યું માત્ર સહજ. પુણ્ય બાંધતાં હતાં તો સુખ મળતું હતું. પાપ બાંધતા હતા તો દુઃખ મળતું હતું. પુણ્ય ખતમ થતું તો દુઃખ શરૂ થતા. પાપ ખતમ થતું તો સુખ શરૂ થતા. સુખ અને દુઃખમાં નવા પાપ અને પુણ્ય બંધાતા. આ બધું અસહજ હતું. સિદ્ધ બને તે પાપ અને પુણ્યથી પર થઈ જાય, સુખ અને દુઃખથી અલગ થઈ જાય. સહજ થવું એટલે આત્મા સિવાયના તમામની બાદબાકી કરવી. શરીર, કર્મ અને પુદ્ગલ—આ ત્રણ તત્ત્વોમાંથી સુખદુઃખ આવ્યા કરે છે. શરીરમાં આત્મા છે. કર્મ આત્મામાં છે. પુદ્ગલનો અનુભવ આત્માને અધૂરપથી ભર્યા કરે છે. ત્રણેયની છુટ્ટી કરાવી દે છે સહજ સુખ.

આત્મા છે, સ્વતંત્ર છે. આત્મા શરીરમાં હોય તો આયુષ્ય હોય, મૃત્યુ હોય ને જનમજનમની યાત્રા હોય. આત્મા શરીરતત્ત્વથી જ વિખૂટો થઈ ગયો છે, આયુષ્ય, મૃત્યુ અને જન્માંતર, હવે ક્યારેય નહીં નડે. શરીર માં આત્મા છે તો શરીરની સતત માંગ રહે છે, પાંચ ઈન્દ્રિયની માંગ. દરેક માંગ પુનરાવર્તન અને પુનરાવર્તન અને પુનરાવર્તનમાં રમતી હોય છે. શરીરથી આત્મા વિખૂટો જ થઈ ગયો છે, હવે માંગ અને પુનરાવર્તન બંને મટી ગયા. શરીર છે માટે રોગ છે. થાક છે, મહેનત છે, શરીર ન રહ્યું એટલે આ બધું પણ ગયું. સહજ સુખ શરીર વિના જીવાતી જીંદગીમાં સદા પ્રકાશિત હોય છે.

આત્માને કર્મ સતાવે છે. આઠેય કરમોનો મોરચો અલગ છે ને આઠેયનો હુમલો એકસંપી છે. આત્માની શરીરરૂપી સમસ્યાનું મૂળ આ કર્મ જ છે. કર્મ આંખે પાટો બાંધે છે જ્ઞાનાવરણ થઈને. કર્મ,

રોકી રાખે છે દ્વારપાળ થઈને. કર્મ, જીભને ચીરી નાંખે છે. કર્મ, વિવિધ રંગો પૂરે છે. કર્મ, આત્માને કેવા કેવા નાચ નચાવે છે તે ઉપમિતિભવપ્રપંચા શાસ્ત્રમાં વિગતવાર વર્ણવેલું છે. કર્મએ આત્માની અવદશા કરી મૂકી છે. પાંચમા અનુત્તર દેવલોકથી માંડીને સાતમી નરક સુધીનાં શરીરબંધન કર્મની જ દેન છે. સાધારણ વનસ્પતિકાયથી માંડીને પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય સુધીની દેહરચના કર્મથી જ બની હોય છે. કશું જ સહજ નથી. પાંચ પ્રકારના શરીર, ઔદારિક-વૈક્રિય-આહારક-તૈજસ-કાર્મણ જરીક પણ સહજ નથી.

અભણ હોવું કે વિદ્વાન હોવું, કાંઈ સહજ નથી. ગરીબ હોવું કે શ્રીમંત હોવું, કાંઈ જ સહજ નથી. માંદા હોવું કે સાજા રહેવું, કશું સહજ નથી. ભૂખ્યા-તરસ્યા થવું કે ભર્યો ભર્યો ઓડકાર ખાવો, કાંઈ સહજ નથી. મૂંગા થવું કે સંગીતકાર બનવું, કાંઈ સહજ નથી. છલાંગ ભરવી કે આરામથી બેસવું કાંઈ સહજ નથી. નિરક્ષર હોવું કે સેંકડો કિતાબોના સર્જક બનવું, કાંઈ સહજ નથી. ભીખ માંગવી કે દાન દેવું, કાંઈ સહજ નથી. ચોરી કરવી કે ન્યાયાધીશ બનવું, કશું સહજ નથી.

સહજ નથી કેમ કે બધે જ કર્મનો પ્રભાવ છે. કર્મનો પ્રભાવ પૂરેપૂરો ખતમ થઈ જાય ત્યારે જ આત્માનો સહજ આનંદ પ્રગટ થાય. આ સહજ સુખની વિશેષતા એ છે કે તે અચલ હોય છે.

દૂધ, મધુર હોય છે પણ લીંબુનો છાંટો પડે તો ફાટી જાય. ફૂલ, સુંદર હોય છે પણ છોડથી છૂટું પડે તો કરમાઈ જાય. મીઠાઈ, ભાવે એવી હોય છે પણ સમય વીતે પછી બગડી જાય. પુદ્ગલનું સુખ, ઝંખવાઈ જવાનો સ્વભાવ લઈને જ આવતું હોય છે. દૂધ હંમેશા એવું ને એવું દૂધ જ રહે છે ? ના. ફૂલ હંમેશા એવું ને એવું

જ રહે છે ? ના. મીઠાઈ, હંમેશા એવી ને એવી જ રહે છે ? ના. કેમ એમ ? એ બધું સહજ નથી. એ બનાવવામાં આવેલી વસ્તુઓ છે. આત્માનું સહજ સુખ, પ્રગટ થયેલું તત્ત્વ છે. વસ્તુઓ વિનાશી હોય, તત્ત્વ અવિનાશી હોય. વસ્તુ બને ને પછી બગડી જાય. સહજ સુખ ભલે, ધીમે ધીમે, લાંબા પરિશ્રમના અંતે પ્રગટે પણ સહજ સુખ પ્રકટે પછી હંમેશા એમનું એમ જ રહે. અચલ.

એકેન્દ્રિય જીવની સ્વકાયસ્થિતિ, અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી— અવસર્પિણીની હોય છે તેનો પણ અંત આવી શકે છે, અનુત્તરદેવનું આયુષ્ય તેત્રીસ સાગરોપમની અધધ, અવધિ ધરાવતું હોય છે. તેનો પણ અંત આવી શકે છે. સહજ સુખ અચલ છે. એ આવે પછી ક્યારેય અંત પામતું નથી. સાચા સુખને સરહદો બાંધી નથી શકતી. સાચું સુખ સદાનો સંગાથ આપે છે માટે જ તેને સાચું ગણવામાં આવે છે.

આ સુખ સમજાવી શકાતું નથી, અલખ. ઓળખવા માટે પાત્રતા જોઈએ, આલેખવા માટે પ્રભાવ જોઈએ. અનુભવવા માટે પરિણતિ જોઈએ. શબ્દોની રમતથી આ સુખનો અંશ પણ સમજાતો નથી. ભાવનાશીલ હૃદય અને જિજ્ઞાસાશીલ માનસ જ સાધનાને સમજી શકે છે. સાધનાને સમજે તે સિદ્ધિનાં સુખનાં કલ્પના કરી શકે. બીજાનું કામ નથી. કલ્પના કરવા છતાં, એ સુખ પૂરેપૂરું સમજાતું પણ નથી અને હાથમાં પણ નથી આવતું, સાધનાના તમામ કોઠાઓ વીંધી લો પછી જ એ સુખ મળે છે. સંસારી અને સાધક, બંને માટે એ સુખ, ખૂબ દૂર છે, અલખ.

વા સુખ સુજસ વચ્ચાને

સહજ સુખ મળે એવા સંયોગો નથી તેનું દુઃખ થાય છે. પાંચમા આરામાં આવો અલખરસ પીવા નથી મળવાનો તે જાણીને

સખ્ખત હતાશાનો અનુભવ થાય છે. છતાં એક ખુશી પણ મનમાં જાગે છે : અલખ સુખની કલ્પના તો થઈ શકે છે ? અલખ સુખ છે અને તે મેળવવાનો માર્ગ ઉપલબ્ધ છે આટલું જાણવા મળ્યું તે નાનીસૂની ઘટના નથી. આતમજીને અલખ સુખ ગમે છે માટે આતમજી અલખસુખની પ્રશંસા કરી શકે છે. સહજ સુખની સાધના દુર્લભ છે. પ્રશંસા દુર્લભ નથી. સહજ સુખની પ્રશંસા કરવાથી સહજ સુખ માટેનો રાગ વધે છે. સહજ સુખ માટેનો રાગ, સાધનાની તાત્ત્વિક પાત્રતા સુધી પહોંચાડે છે.

પ્રશંસા કરો તેનો વિચાર કરવો જ પડે છે, એનું મહત્ત્વ સમજાય ત્યારે જ પ્રશંસા થતી હોય છે. સહજ સુખ પૂરેપૂરું મળશે ત્યારે કેવો અનુભવ થશે અને કેવો આનંદ મળશે એની ચિંતનયાત્રા રાતદિન ચાલુ જ રહેવી જોઈએ.

સુજસ વિલાસ જબ પ્રગટે આનંદ રસ

આનંદ અક્ષય ચ્ચજાને

આતમાનો મૂળ સ્વભાવ છે સુજસવિલાસ. કર્મોને બંધાવનારા આનંદપ્રમોદ સંસારી વિલાસ છે. કર્મોને ખતમ કર્યા પછીનો આનંદ અને પ્રમોદ એ સુજસ વિલાસ છે. આત્મામાં જે કાંઈ પણ હતું તે પ્રગટ થઈ ગયું છે, ચાંદ સોળે કળાએ ખીલ્યો છે, સૂરજ હજાર કિરણ સાથે ઉગ્યો છે, કમળની પ્રત્યેક પાંખડી મહેકી ઊઠી છે. આત્મા, આત્માને, વર્તમાન અવસ્થામાં કેવળ આત્મા તરીકે સંવેદે છે. પૂર્ણજ્ઞાનથી સરખામણી કરી શકે છે કે પૂર્વે શરીર હતું તે અત્યારે નથી, શરીરને કારણે જે દુઃખો હતાં તે અત્યારે નથી, દુઃખોને કારણે કર્મોનો આશ્રવ ચાલ્યા કરતો હતો તે અત્યારે નથી. આશ્રવની સામે સંવર કરવો પડતો હતો તે અત્યારે નથી. સંવર

નથી તોપણ કર્મો બંધાતા નથી. કર્મો બંધાતા નથી માટે કર્મો સત્તામાં નથી. કર્મો સત્તામાં નથી માટે તેમનો ઉદય કે તેની ઉદ્દીરણા નથી.

નેતિ નેતિ-નો રાસ ચાલે છે. મજાની વાત એ છે કે બધા જ પ્રશ્નો અને દુઃખો ખતમ થઈ ગયા છે છતાં તેનો હરખ પણ નથી. આ જ તો છે નેતિ નેતિ ।

આ આનંદનો ખજાનો અઢળક છે. ક્યરો ભેગો થાય તેને ઢગલો કહેવાય. દાગીના ભેગા થાય તેને ખજાનો કહેવાય. સંસારમાંથી સુખ મેળવવાની ઈચ્છા અને એ ઈચ્છાની પાછળ આવનારું સુખ, ચક્રવર્તીના ભવમાં ઘણું હતું પણ એ હતો ક્યરો. માતાને ચૌદ સપનાં દેખાડનારું, ચોસઠ ઈન્દ્રોનાં સિંહાસન કંપાવનારું, સમવસરણમાં દેશના અપાવનારું તીર્થકરનામકર્મ-સંસારમાં બાંધી રાખનારું હતું એ અર્થમાં આત્મસ્વભાવનું બાધક જ હતું. કર્મ નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિએ હેય. હેયનો સંગ્રહ સંસાર. હેયનો પૂર્ણ ત્યાગ મોક્ષ. મોક્ષ એટલે આનંદનો ખજાનો. ખૂટે નહીં, લૂંટાય નહીં, ગુપ્ત એવો કે સંસારીને દેખાય જ નહીં. મોંઘો નહીં પણ અણમોલ.

ऐसी दशा जब प्रगटे चित्त अंतर

સહજ સુખની પ્રશંસા કરતાં કરતાં, સહજ સુખની પરમ રોમાંચક કલ્પનામાં ખોવાઈ જઈએ અને દેહભાન, સમયભાન થોડીવાર માટે જતું રહે તે દશામાં ચિત્તને જો લઈ જઈએ,

सोहि आनंदघन पिछाने

તો ડૂબી ગયાનો આનંદ, મોક્ષની ઝાંખી જરૂર કરાવે. આ હંમેશનો નિયમ છે : જે પામવું છે તેની સ્પષ્ટ કલ્પના કરો. જેવા થવું છે તેનું સુરેખ ચિત્ર મનમાં બનાવો.

The secret પુસ્તક જગવિખ્યાત છે. એનો સાર ત્રણ જ

લાઈનમાં આવી જાય છે.

Dream it. Believe it. Achieve it.

તમારાં લક્ષણું તમે સપનું બનાવો, એક. એ લક્ષ સુધી તમે પહોંચશો જ એવો વિશ્વાસ બનાવો, બે. એ લક્ષ સિદ્ધ થઈ ગયું છે અને તમારે જે બનવું હતું તે તમે બની ગયા છો એવી સુદૃઢ કલ્પના કરીને ખુશ થાઓ.

મોક્ષપદનો અભ્યાસ કરવાનો. મારે મોક્ષમાં જવું છે એવી અનુભૂતિ સુધી પહોંચવાનું. મોક્ષ મળે નહીં ત્યારસુધી હું દુઃખી જ રહેવાનો છું આ વાત મનમાં સ્પષ્ટ કરી લેવાની. પહેલું પગથિયું આ. મારે મોક્ષમાં જવા માટે શું શું કરવું પડશે તેની રૂપરેખા બનાવવાની. એ મુજબની મહેનત હું કરીશ તો મોક્ષ મળવાનો જ છે એવો મજબૂત વિશ્વાસ મનમાં ઊભો કરી દેવાનો. હું મોક્ષમાં જઈશ શકું છું એવો આનંદસભર આત્મવિશ્વાસ બનાવી લેવાનો. બીજું પગથિયું.

મોક્ષની કલ્પના. સિદ્ધશિલાનો મલક. આત્માનું એકચક્રી રાજ. આનંદનું અદ્વૈત અને અદ્વૈતનો આનંદ. સદાકાળ સુખ, સ્થિરતા અને સંવેદના. જીવન સ્વાધીન. જ્ઞાન અનંત. અવસ્થાન અનંત. ‘હું મોક્ષમાં છું અને પરમ સુખી છું એવી ભાવયાત્રા કરવાની.’ ત્રીજું પગથિયું આ.

ऐसी दशा जब प्रगटे चित्त अंतर

सोहि आनंदघन पिछाने

ત્રણ પગથિયે મનને વહેતું મૂકનારો આત્મા, સાધક અને સિદ્ધની સાચી કિંમત આંકી શકે છે. ત્રણ પગથિયે ઊભો રહીને સાધનાને જોનારો જીવ જ અધ્યાત્મને સમજી શકે છે : આનંદ કી ગત આનંદઘન જાને.

७

ऐसी आज आनंद भयो
मेरे तेरो मुख निरख
निरख रोम रोम
शीतल भयो अंगो अंग
शुद्ध समझन समता रस झीलत
आनंद भयो अनंत रंग

ऐसी आनंददशा प्रकटी चित्त अंतर
ताको प्रभाव चलत निरमल गंग
वारी गंगा समता दोउ मील रहे
जस विजय झीलत ताके संग

~ ६१ ~

श्लोकांतर

अद्याऽऽनंदघनच्छटा विकसिता दृष्ट्वाऽऽननं पावनं
प्रत्यंगं परिशीतलः प्रचलितः स्पर्शश्च रोमांचकः ।
सम्यग्बुद्धिरनाविला च समता गंगेव पुण्योद्गता
जीवोऽजीवविभावनादुपस्तो जातो यशःसंगतः ॥

श्रितन

ભગવાનનાં જ્ઞાનને પ્રેમ કરવો એ ભગવાનની સાચી ભક્તિ
છે કેમ કે એ જ્ઞાન જ ભગવાનની સાચી શક્તિ છે.

~ ૬૨ ~

પ્રભુને પ્રેમ કરવો છે. શું કરું ? : ભક્તનો પ્રશ્ન.
પ્રભુ સિવાયનું બધું જ ભૂલી જાઓ : સંતનો જવાબ.
ભૂલવા માટે શું કરવું ? : ભક્તનો પ્રશ્ન.
પ્રભુમાં ખોવાઈ જવું ? : સંતનો જવાબ.
ખોવાઈ જવા માટે શું કરવું ? : ભક્તનો પ્રશ્ન.
'વાણીનો અભ્યાસ.' : સંતે ભાર આપીને કહ્યું.

ભગવાન ગમે છે કેમ કે ભગવાન આત્માનું પ્રકટ સ્વરૂપ છે. આત્મા ન ગમતો હોય તો ભગવાન ગમે જ નહીં. ભગવાન ન ગમતા હોય તો આત્મા ગમે જ નહીં. આપણે આત્મા છીએ પણ આપણું સ્વરૂપ અપ્રગટ છે. ભગવાન આત્મા છે અને ભગવાનનું સ્વરૂપ પ્રકટ છે. ભગવાને પ્રગટ સ્વરૂપ મેળવ્યું છે માટે ભગવાનને વિશ્વનું સાચું જ્ઞાન છે. ભગવાનનું પ્રકટ સ્વરૂપ, ભગવાનનાં જ્ઞાનની અનંત અવધિ દર્શાવે છે. ભગવાનનાં જ્ઞાનને પ્રેમ કરવો એ ભગવાનની સાચી ભક્તિ છે કે કેમ કે એ જ્ઞાન જ ભગવાનની સાચી શક્તિ છે.

આત્માસ્વરૂપે ભગવાન અલખ છે. જ્ઞાનસ્વરૂપે ભગવાન સુલખ છે, મળે તેવા છે. મોક્ષની કલ્પના કરી છે અને મોક્ષમાં જવાનો સંકલ્પ પણ કર્યો છે. મોક્ષમાં ગયેલા પ્રભુનાં જ્ઞાનની કલ્પના, અલગથી કરવી હોય તો એ ઓછી મહેનતે થઈ શકે છે કેમ કે આજે જે શાસ્ત્રો ઉપલબ્ધ છે તે પ્રભુનાં જ્ઞાનનું જ પ્રતિબિંબ છે. શાસ્ત્રો વાંચતા જઈએ, પ્રભુનું જ્ઞાન કેવું વિશાળ અને વિરાટ હતું તે સમજાતું જાય. ખૂબ આનંદ થાય પ્રભુને મળ્યાનો.

ऐरी आज आनंद भयो
मेरे तेरो मुख निरख

મોહું જોઈને પ્રેમ કરવાનું પામર ગણિત અધ્યાત્મમાં નથી હોતું. મુખ પ્રતીક છે, ઉદ્ગારનું, વાણીનું.

હોઠ બોલે, આંખ બોલે, એક ઈશારો થાય ને વાત તમામ સમજાઈ જાય. મુખ પર સૌથી વધુ સુંદરતા આંખની જોવાય. આંખ એ જ મુખ. આંખ એ જ જ્ઞાન. સાધકને મન તો હોય જ. સાધકનું મન પરોવાય છે સૂત્રમાં. પદ ચિંતવે, પદાર્થ ચિંતવે ને મહાપદાર્થ ચિંતવે. સાધકને એ શબ્દોમાં પ્રભુ દેખાય. સાધકને એ શબ્દોના અર્થમાં પ્રભુનો અવાજ સંભળાય. સાધક એ શબ્દોના આધારે ચિંતન કરે તેનો પ્રવાહ, સમવસરણમાં ચાલતી દેશનામાં ભળી રહ્યો છે તેવું તે અનુભવે. શાસ્ત્રનો અભ્યાસ ગહનતાથી કરવો જોઈએ, તેનાથી સાધનામાં ઊંડાણ આવે છે. પોપટિયું જ્ઞાન, સાધનામાં ન ચાલે. ગોખણિયું જ્ઞાન, બુદ્ધિનું પ્રદર્શન છે. સાધના, હૃદયથી થાય છે, સાધના સદ્બોધ દ્વારા થાય છે.

સાધક શાસ્ત્ર વાંચતો જાય ને પ્રભુને કહેતો જાય : 'एवमेयं सामी ! अवितहमेयं सामी ! असंदिद्धमेयं सामी !' આ વાત સાચી છે, આ વાત અફર છે, આ વાતમાં શંકાને કોઈ અવકાશ નથી. પ્રભુ ! શું આપનું જ્ઞાન. પ્રભુ ! શું આપનું નિરૂપણ ?' શાસ્ત્રનું વાંચન એ પ્રભુ સાથેનો ગૂઢ વાર્તાલાપ છે.

निरख रोम रोम

शीतल भयो अंगोअंग

શાસ્ત્રનું વાંચન ફટાફટ પતાવવાનું નથી. ઝીણવટથી વાંચવાનું

શાસ્ત્રને. શાસ્ત્ર તો પ્રભુએ લખેલો પત્ર છે. ધ્યાનથી, એકરસ થઈને વાંચવાનું શાસ્ત્રને, એટલી લગનથી વાંચવાનું કે આખેઆખું યાદ રહી જાય બધું. અક્ષરેઅક્ષર મોઢે થઈ જાય, દરેક અર્થ, સ્ક્રુટ અને સ્પષ્ટ હોય. ભૂમિકા અને વિશ્લેષણ પણ એકદમ સુજ્ઞાત હોય. ગુરુ વિના જેમ સાધક અધૂરો, તેમ શાસ્ત્ર વિના પણ સાધક અધૂરો. સૂત્રો અને શાસ્ત્રો પર સૌથી વધુ મહેનત કરે શ્રમણ. ગોખે, પુનરાવર્તન કરે, અર્થની વાચના લે, વિષયનું સંકલન કરે, અન્ય શાસ્ત્રો સાથે તુલના કરે, જીવનમાં જે નથી ઉતાર્યું તેનું વિશેષ ધ્યાન રાખી તાત્વિક ચિંતન કરે. શાસ્ત્રનો સંબંધ, સાધકને મા જેવો મીઠો ને પિતા જેવો હૂંફાળો લાગે. ભગવાન, મોક્ષમાં રહીને પણ સાધકને સથવારો આપે છે આ શાસ્ત્ર દ્વારા. સાધકને સિદ્ધ થવું છે, સિદ્ધ શાસ્ત્રના શબ્દ રૂપે સાધકની સંગે હોય છે તે કેટલી મોટી વાત છે ? તબિયત બાગ બાગ થઈ જાય. સદેહ અવસ્થામાંથી અદેહ અવસ્થામાં પ્રવેશેલા, સિદ્ધિસ્વરૂપ તીર્થંકરભગવંતોએ પોતાનું શરીર છોડ્યું, કર્મો છોડ્યા તે—પોતપોતાની મહાવર્ગણામાં ભળી જાય છે. ઔદારિકવર્ગણામાં શરીરનાં અણુ જતા રહે કર્મણવર્ગણામાં કર્મના અણુ જતાં રહે. તેજસ્-કાર્મણ શરીર પણ પોતપોતાના ઠેકાણે ગોઠવાઈ જાય. ભાષાવર્ગણાનાં પુદ્ગલો કેવા વિશિષ્ટ ? પ્રભુએ જે આકાર અને જે સંજ્ઞા સાથે એમને ઉચ્ચર્યા હતા તેનો પ્રમુખ ભાવાર્થ આજેય જીવે છે. પ્રભુની વાચા અટકે છે, ઉપદેશ નથી અટકતો. પ્રભુના શબ્દો અટકે છે, અર્થસંકેત અને પ્રેરણાબોધ નથી અટકતા. શાસ્ત્રોનાં પાને પાને જાણે પ્રભુની ભાષા જ લખાયેલી હોય છે. નામ તે તે ગ્રંથકારોનાં હોય ને કામ, એકમાત્ર ભવગાનુ કરતા હોય.

ગ્રંથને, ગ્રંથના એકાદ શ્લોકને, શ્લોકના એકાદ પદને વાંચીને

ચિત્ત જંકૃત થતું હોય તો એ પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર છે.

નિરખ રોમ રોમ

શીતલ ભયો અંગોઅંગ

દોષોનું સૂક્ષ્મ દિશાદર્શન, પાપભાવનાનું ઊંડું અર્થઘટન, કર્મબંધનાં વિશિષ્ટ કારણો, નિશ્ચય-વ્યવહારની સજ્જડ ભેદરેખાઓ, ચૌદરાજલોકની અલાયદી સૃષ્ટિ....આ બધું શાસ્ત્રોના શબ્દોમાં વાંચતા વાંચતા એવો અનુભવ થાય છે કે ભગવાન આંગળી ચીંધીને બધું સમજાવી રહ્યા છે. ભગવાનનો, શુદ્ધ આત્માનો આટલો બધો નજીદીકી અનુભવ રોમરોમને હરખથી ભરી દે છે.

(આ પદની કડી મુદ્રિત પુસ્તકમાં નિરખ રોમ રોમ એ રીતે છપાઈ છે તે છપાઈભૂલ હોય ને નિરખ ને બદલે હરખ શબ્દ હોય તો—ચિંતન વધુ નીખરે છે.)

નિરખ રોમ રોમ—મુખને ધ્યાનથી જોવાની ક્રિયા. ચહેરા પર પાંપણ છે, ભવાં-ની કેશરેખાઓ છે, માથા પર ઉગેલા કજ્જલશ્યામ વાળ ચહેરાને રૂપાળો બનાવે છે, આંખ-નાક-હોઠ હડપચી-ગાલ-કાન, બધાને એકીટસે પ્રશસ્તભાવે જોવાનો આનંદ. સૌન્દર્યદર્શન આંખોને ટાઢક આપે.

મુખ જો શાસ્ત્રવચન છે તો તેનાં એકએક અક્ષર, પદ, વાક્ય, ફકરો, પ્રકરણ, અધ્યાય, ખંડ, ભાગ-સમાન લયમાં વાંચતા રહેવાનો આનંદ. વાંચન થતું જાય તેમ જિજ્ઞાસા વધતી જાય. વાંચન થતું જાય તેમ જિજ્ઞાસા સંતોષાતી જાય. દરેક શાસ્ત્ર અને ગ્રંથ, પુસ્તક અથવા કિતાબ, વાંચવાના શરૂ થાય તેનો એક ઉમંગ હોય છે અને વાંચવાનું પૂરું થાય તેનો એક સંતોષ હોય છે. વિષય નવો હોય તો, મગજ કસાય

છે ત્યારે સમજ પડે છે તેમાં મજા આવે છે. નવો વિષય સરળ હોય તો એમ થાય છે કે આ તો કેટલી સરસ વાત છે ? વિષય જાણીતો હોય તો ગમે છે. ચલો, વિષયનું પુનરાવર્તન થયું ને મુદ્દો વધુ સ્પષ્ટ થયો. ખુશી મળતી રહે અને બેવડાતી રહે.

શાસ્ત્રવચનનું આલંબન મન લે છે. યાદ રાખવું, વિચારવું અને ભાવિત થવું. ત્રણેય રીતે શાસ્ત્રવચનને મનમાં અવકાશ અપાય છે. આત્માના અધ્યવસાયોની જેટલી જગ્યા શાસ્ત્રવચન આધારિત ભાવો રોકે છે એટલી જગ્યામાંથી સંસારના સંસ્કારોનો હટવું પડે છે. એ સંસ્કારો હટે છે તેમ અધ્યવસાયને શીતલતાનો અનુભવ મળવા લાગે છે. સતત શાસ્ત્રવચનનો સંપર્ક સતત શીતલતા આપે છે. શાસ્ત્રવચનના અભ્યાસમાં શ્રદ્ધા જેટલી તીવ્ર, આત્માને મળી રહેલી શીતલતા પણ તેટલી તીવ્ર. આમ પણ, શાસ્ત્રવચન થકી જે આનંદ મળે છે તેમાં શરીરનું કોઈ ખાસ યોગદાન હોતું નથી, મનમાં ચાલી રહેલા રાગદ્વેષનું પણ વિશેષ યોગદાન નથી હોતું. શાસ્ત્રવચનનો આનંદ અંતરંગ અનુભૂતિ છે. શીતલ ભયો અંગો અંગ આત્માના ખૂણે ખૂણે સાત્ત્વિક આનંદ ભરી દે છે શાસ્ત્રવચન. શાસ્ત્રવચનના વિષયનું આકલન થયા બાદ, જીવ મંથન પણ કરે છે અને પરિવર્તન પણ કરે છે. સંસારનાં સુખોનાં વિષયનું આકલન સંકલેશમાં વધારો કરે છે, શાસ્ત્રના વિષયનું આકલન સંકલેશને ઘટાડે છે. પરિણામ ?

શુદ્ધ સમજન સમતા રસ ફીલત
આનંદઘન ભયો અનંતરંગ

સંસારી જીવને સાધક બનવા તરફની ગતિ અને મતિ શાસ્ત્ર દ્વારા મળે છે. સાધકને સિદ્ધ થવા તરફની ગતિ અને મતિ શાસ્ત્રદ્વારા મળે છે. શાસ્ત્ર અને ગુરુ બંને સાધકને ખપે. ગુરુ શાસ્ત્રના દેશક છે

માટે ખપે. શાસ્ત્ર, ગુરુપ્રસાદીરૂપે મળે છે માટે ગમે. શાસ્ત્ર બુદ્ધિવિલાસ માટે હોય તો જાતે વાંચી લેવાય. એવું નથી. શાસ્ત્ર બુદ્ધિવિજય માટે છે, ગુરુ વિના ન વંચાય. કમસેકમ ગુરુની આજ્ઞા વિના તો કદાપિ ન વંચાય. ગુરુની નજરતળે, શાસ્ત્ર વંચાતું હોય છે તેનાથી એક સુદીર્ઘ પરંપરાનું અનુસંધાન રચાય છે. તીર્થંકરે અર્થનો ઉપદેશ ગણધરોને આપ્યો. ગણધરોએ તેની વાચના પોતાના શિષ્યોને આપી. એ વાચનાનો સ્ત્રોત સ્થવિરાવલિની પરંપરામાં આજસુધી વહેતો આવ્યો છે. ગુરુ પાસે વાચના લેનાર સાધક એ સ્ત્રોતના એક ઝરાનો સાક્ષાત્ લાભ પામે છે. એ કેવળ વાચનાની પરંપરા નથી, વાચના સાથેની શ્રદ્ધાની પરંપરા છે. વાચના માટેની સાધનાની પરંપરા છે. સૂત્ર, ભાષા તરીકે જે અર્થનો સંકેત કરે છે તે વિદ્વાન્ સાધક જાતે સમજી શકે છે. સૂત્ર માટેની શ્રદ્ધા, સાધના અને નિષ્ઠા વ્યક્ત કરવા સાધકને ગુરુ જોઈએ છે. ગુરુનાં મુખે વાચના સાંભળવા, સાધક ગુરુને વંદન કરે, તે વંદન આખી પરંપરાને પહોંચે. અર્થશ્રવણ કરતાં જે આનંદ મળે તે ગુરુ સમક્ષ વ્યક્ત થાય, તે આખી પરંપરાની અનુમોદનાનું પર્વ બની રહે. સાધકના પ્રશ્નનો ગુરુ ઉત્તર આપે એ તો પ્રભુ વીર ને ગુરુ ગૌતમનો સીધો વારસો.

આ પરંપરા જ શુદ્ધિ અને નિર્જરાનું નિમિત્ત બને છે. શાસ્ત્રના વિષયનું ગુરુમુખે ગ્રહણ થાય તેથી ખોટો અર્થબોધ થતો નથી, સ્વયંપ્રજ્ઞાનો અહંકાર રહેતો નથી અને એકલા વિચાર કરવાનો અહંકારી સ્વભાવ ઘડાઈ શકતો નથી. શાસ્ત્રવચન વિધિશુદ્ધ રીતે સ્વીકારવાથી આ મુજબ, સાચી સમજ પ્રકટવા લાગે છે અને જેટલી સાચી સમજ પ્રાપ્ત થઈ છે તેનાથી વિશેષ સમજણ મેળવી આપે તેવો ક્ષયોપશમ પ્રગટ થવા લાગે છે. કર્મનો બંધ ચાર પ્રકારે થાય છે તેમાં

રસબંધ સૌથી ખરાબ ગણાય છે. કર્મનો ઉદય, રસની તીવ્રતા અનુસાર પ્રભાવ બતાવતો હોય છે. ક્ષયોપશમ ભાવ પ્રગટે છે તેમાં તે તે કર્મોનો રસ, પોતાનો પ્રભાવ બતાવવામાં નબળો પૂરવાર થાય છે. કર્મ, મૂળે ખરાબ હતું ને રસ તીવ્ર હતો તેથી કર્મોદય હેરાન કરતો હતો. કર્મનો રસ નબળો પડી ગયો એટલે કર્મ ઉદયમાં આવવા છતાં પહેલાની જેમ હેરાન કરી શકતું નથી. હેરાન ન થઈએ એટલે, મજા આવી જાય છે. હેરાન થવાનું ઘટતું જાય છે, મજા આવવાનું વધતું જાય છે. આનંદ મયો અનંતરંગ. કર્મની રસશક્તિ તૂટે છે તેનાથી આત્મગુણો ઉઘડવા લાગે છે. દરેક ગુણ અલગ અલગ આનંદ આપે છે. ગુણો ઘણા. આનંદ ઘણો. ગુણો અસીમ. આનંદ અસીમ.

એસી આનંદ દશા પ્રગટી ચિત્ત અંતર

તાકો પ્રભાવ ચલત નિરમલ ગંગ

મનમાં ગંગા જેવો અગાધ આનંદરાશિ વહેવા લાગે છે. સૂત્રનું આલંબન અને ગુરુનું માર્ગદર્શન, બંનેના આધારે સાધના થઈ રહી છે. હવે આત્માના દોષો દૂર થવા લાગ્યા છે. આત્માનો આનંદ કર્મનિરપેક્ષ બની રહ્યો છે તેથી નિર્મળ છે. સંસારને વધારનારો આનંદ મલીન ગણાય. સંસારને ઘટાડનારો આનંદ નિર્મળ ગણાય. કંઠસ્થ થઈ ચૂકેલા સૂત્રોનું પુનરાવર્તન, અર્થચિંતન સાથે કરીએ તો નિર્મળ આનંદ મળે છે. અર્થચિંતનના આધારે મનને વહેતું રાખીએ તો નિર્મળ આનંદ મળે. એક શાસ્ત્રનો એક વિષય, અન્ય અનેક શાસ્ત્રોમાં ક્યાં, કેવી રીતે વર્ણવાયો છે તે વિચારીએ તો નિર્મળ આનંદ મળે. અનેક શાસ્ત્રોના વિષયોને એક શાસ્ત્ર કેવી રીતે આવરી લે છે તેનો વિશદ અભ્યાસ કરીએ તો નિર્મળ આનંદ મળે. આનંદ મહત્વનો નથી, આનંદમાં રહેલી નિર્મળતા મહત્વની છે. નિર્મળતા,

આલંબનશુદ્ધિની તો છે જ. નિર્મળતા આશયશુદ્ધિની પણ છે.

વારી ગંગા સમતા દોડ મીલ રહે

સમતા શબ્દ બીજી વાર આવ્યો. એક સમતા, શુદ્ધ સમજણ દ્વારા આવી છે, આશયશુદ્ધિ. બીજી આ સમતા, આલંબનશુદ્ધિ દ્વારા આવી છે. શાસ્ત્ર સિવાયનાં આલંબનો મન સ્વીકારતું નથી, શાસ્ત્ર સિવાયનો વિચાર મનમાં ઉઠતો નથી, શાસ્ત્ર છોડીને અન્ય વિષયોની વિચારણા મન કરતું નથી, મનમાં ઉઠતા તમામ વિચારોનું સ્પષ્ટ મૂલ્યાંકન શાસ્ત્રના આધારે થાય છે અને મન સમક્ષ આવી રહેલા વિષયોને શાસ્ત્રના આધારે જ જોવામાં આવે છે આ આલંબનશુદ્ધિ છે. પોતાની સ્વતંત્રતા છોડવી તે સમતા છે, તત્ત્વચિંતનમાં. રાગદ્વેષની પરાધીનતા તોડવી તે સમતા છે, જીવાતાં જીવનમાં ક્યાંક સ્વતંત્રતા તોડવાથી સમતા મળે છે. ક્યાંક પરાધીનતા તોડવાથી સમતા મળે છે. સમતા વહેતી રહે છે, સમતા અધ્યવસાય રૂપ છે ને કર્મોની નિર્જરા સ્વરૂપ પણ છે. નિર્જરા ગંગાની જેમ વહી રહી છે, સમાધિનો અનુભવ આત્માને સાંપડી રહ્યો છે, બંને જુદી બાબત છે છતાંય ભેળી થઈ ગઈ છે. બંનેનો મેળાપ સુખદ છે.

જસ વિજય ઝીલત તાકે સંગ

સાધક સિદ્ધ બને, સાધનામાં અગ્રસર બને કે બીજી કોઈ અવસ્થામાં હોય, તેને નિર્જરી રહેલા કર્મો અલગ દેખાય અને ઉઘડી રહેલા આત્મગુણો અલગ દેખાય. સાધક બેયમાં તરબોળ બને. સાધકને નિસબત કેવળ આત્માથી છે. કર્મો ઘટે છે તે આત્મા માટે સારું છે, ગુણો પ્રકટે છે તે આત્મા માટે સારું છે. કાર્ય અને કારણની ચર્ચામાં સાધકને રસ નથી. સાધકને શુદ્ધિમાં રસ છે, નિર્જરામાં પણ અને સમતામાં પણ.

८

आनंदघन के संग
सुजस ही मिले जब
तब आनंद सम भयो सुजस
पारस संग लोहा जो फरसत
कंचन होत ही ताके कस

खीर नीर जो मिल रहे आनंद
जस सुमति सखि के संग
भयो हे एकरस
भव खपाइ सुजस विलास
भये सिद्धस्वरूप लिये धसमस

श्लोकांतर

जाताऽऽनंदघनेन काऽपि यशसोऽद्वैतंकरी योजना
संगाद् दिव्यमणेर्भवेन्न किमयःखंडः सुवर्णत्वभाग् ।
शुद्धा धीर्घटिता सुखं च परमं जातं भवो नष्टवान्
क्षीरं नीरवदुद्गतैकरसता स्फारा च सिद्धिर्वृता ॥

श्रितन

संभावना अे अधूरी पात्रता छे.
परिश्राम अे संपूर्ण पात्रता छे.
संभावनाने परिश्राम अनाववानो आनंद
साधना द्वारा भणे छे.

પ્રસન્ન થયેલા સંતે સેવકને પારસમણિ આપ્યો. ઘણી સેવા કરી હતી સેવકે. સંત દૂરદેશાંતરથી ઘણા વખતે સેવકનાં ઘરે આવ્યા. સંતને થયું : ‘પારસમણિથી ઘણું કમાયો હશે.’ દરવાજો ઠોક્યો. સંતે ઘર જોયું. એ જ પુરાણા હાલહવાલ હતા ઘરનાં. સંતે પ્રશ્ન કર્યો : પારસમણિ ક્યાં છે ?

સેવકે કબાટમાંથી કાઢીને સંતને બતાવ્યો.

સંતે પૂછ્યું : આનો ઉપયોગ ના કર્યો ?

સેવકે કહ્યું : આ પારસમણિ લોઢાને સોનું બનાવે તેની મને ખબર છે. લાખ રૂપિયાનું લોઢું લઉં તો આ મણિ તેનાં મૂલ કરોડોનાં કરી દેશે, પાકકો ખ્યાલ છે. મને એમ થયું કે મારા આત્માને આનો સ્પર્શ આપીને હું જ સોનું બની જાઉં. રોજ મારી છાતીએ બાંધીને સૂઈ જતો. મારું મન, મારા વિચારો બદલાયા જ નહીં. આપે આપેલો મણિ તો ચમત્કારી છે પણ હું કટાયેલું લોઢું છું. હું સોનું ન જ બન્યો. ગુરુદેવ ! મને માફ કરી દો. હું આ પારસમણિને લાયક નથી. મેં આનો ઉપયોગ ના કર્યો.

સંતે એ સેવકને હંમેશ માટે પોતાની સાથે રાખી લીધો.

સાધનાની એકમાત્ર પૂર્વશરત છે : પાત્રતા. ગુરુમાં ગુરુ તરીકેની પાત્રતા હોવી જોઈએ. શિષ્યમાં શિષ્ય તરીકેની પાત્રતા હોવી જોઈએ. તાળી બે હાથે વાગે છે. બે સાધક ભેગા રહેતા હોય તો બંનેની પોતપોતાની સ્વતંત્ર પાત્રતા હોવી જોઈએ. પાત્રતા સ્વતંત્ર હોય, સક્રિય હોય અને સમર્પિત હોય તો વિકાસ થાય.

પાત્રતાના બે પુટ છે. એક પાત્રતા છે મૂળ સ્વભાવ. બીજી પાત્રતા છે સ્વભાવની ઉપલબ્ધિ માટેની યોગ્યતા. દરેક આત્માનો મૂળ સ્વભાવ અનંત આનંદમય છે. દરેક આત્મા પાસે એ મૂળ સ્વભાવ સુધી પહોંચવાની યોગ્યતા નથી હોતી. યોગ્યતા નામની પાત્રતા વિના, સ્વભાવ નામની પાત્રતા સુધી પહોંચી શકાતું નથી. શરીરને આહાર બળ આપે છે કે પાચનશક્તિ બળ આપે છે ? આ પ્રશ્નનો જવાબ સરળ છે. પાચનશક્તિ જ બળ આપે છે. આ પાત્રતા છે. મૂળ સ્વભાવ તો ઊંચી દશા છે. એ દશાનો અલખ આનંદ આજે દૂરસુદૂર દેખાય છે પરંતુ એ આનંદ મળે તેવી સંભાવના તો છે જ. સંભાવના ઉપર કામ કરવાનું મન થાય તે પાત્રતા છે. બીજી પાત્રતા.

સુજસ અને આનંદ આ બેનો મેળાપ તે સંભાવના અને પરિણામનો મેળાપ છે. સંભાવના હોવાની ખુશી એ પ્રાથમિક આનંદ છે. સંભાવના દ્વારા એક નક્કર પરિણામ ઉપલબ્ધ થયું તેની ખુશી એ તાત્વિક આનંદ છે. રમવાનો મોકો મળે ટીમમાં, એ પહેલી ખુશી. ટીમમાં રહીને રમતા રમતાં ટીમને જીતાડવાનો મોકો મળે તે બીજી ખુશી. સંભાવના એ અધૂરી પાત્રતા છે. પરિણામ એ સંપૂર્ણ પાત્રતા છે. સંભાવનાને પરિણામ બનાવવાનો આનંદ સાધના દ્વારા મળે છે.

આનંદઘન કે સંગ

સુજસ હી મીલે જબ

તબ આનંદ સમ ભયો સુજસ

पारस संग लोहा जो फरसत

कंचन होत ही ताके कस

લોહું સંભાવના લઈને બેઠું છે. પિત્તળ કે પ્લાસ્ટિકને પારસમણિ અડે તો કોઈ ચમત્કાર થતો નથી. ચમત્કાર લોઢા પર જ થાય છે. લોઢાની ભીતરમાં ધૂપાયેલું સોનું પારસમણિને દેખાય છે. ગુરુ પારસમણિ છે. સ્પર્શ દ્વારા ચમત્કાર થાય છે. સિદ્ધ અને સાધક થવાની પાત્રતા જીવમાં છે. ગુરુ જીવને પ્રેરણાનો સ્પર્શ આપે છે. જીવ, સાધારણ વ્યક્તિમાંથી અસાધારણ શક્તિ બની જાય છે.

કર્મ અને આત્મા, ખીર અને નીરની જેમ એકરૂપ હોય તે વિભાવદશા છે. સંસારની દશા છે આ. કર્મ છે માટે ચેતના અવરૂદ્ધ છે. ચેતના પરાધીન છે, તે મૂળભૂત દુઃખ છે. દુઃખનું નિવારણ ઈચ્છાપૂર્તિમાં નથી, ઈચ્છામુક્તિમાં છે. માંડ આ વાત જીવને સમજાય છે. જીવને આ વાત સાંભળવા છતાં ન સમજાય ત્યાર સુધી તે ભવાભિનંદી ગણાય છે. ભવ્યજીવ પણ એક તબક્કે ભવાભિનંદી હોય છે. બીજી પાત્રતાનો અભાવ આ તબક્કે ભવ્યજીવમાં પણ હોય છે. લોહું કેવળ લોહું જ હોય છે તેવું નથી, તેની પર ખાસ્સો એવો કાટ ચડેલો હોય છે. ભવાભિનંદી જીવને ગુરુ કે શાસ્ત્રની કોઈ અસર નથી થતી. નિમિત્તોની અસર પણ પાત્રતા હોય ત્યારે જ જોવા મળે છે. પાત્રતા ન હોય ત્યાં નિમિત્ત પણ નિષ્ફળ જાય. જીવ અપુનર્બંધક બને છે. પાપ કરવામાં તીવ્ર રસ નથી રહેતો, સંસાર પ્રત્યે ગાઢ આસક્તિ રહેતી નથી અને મર્યાદાનું પાલન વ્યવસ્થિત થતું રહે છે. આ પહેલો ઉજાસ છે. અહીંથી આલંબન કામ કરવા માંડે છે. અપુનર્બંધક અવસ્થા એ ધર્મની પહેલી પાત્રતા છે. યોગની

પૂર્વસેવા અપુનર્બંધકમાં હોય છે. સાધનાની ભૂમિકા પૂર્વસેવામાં ઘડાય છે. લોહું છે પણ કાટ ઉતરી ગયો છે. પારસમણિ અડે એટલી જ વાર છે. ચમત્કાર થવાનો જ છે. શુભ આલંબનના પ્રભાવતળે જીવનું વિચારવાનું ચાલુ થાય છે. મનોયોગનું શુભદિશા તરફ વળવું એ સાધનાક્ષેત્રની મહત્વપૂર્ણ ઘટના છે. મોહનાં સામ્રાજ્ય સામે આ ખતરાની ઘંટડી વાગી એવું કહી શકાય છે.

લડવાનું ઝનૂન ચડે ને લડતા ન આવડતું હોય તો જીતની સંભાવના છે કેમ કે એક મરણિયો સોને ભારે પડે છે. લડતા આવડતું હોય પણ લડવાનું ઝનૂન ન હોય તો જીતની સંભાવના નથી. રોતા જાય એ મૂવાના જ ખબર લાવે. અપુનર્બંધકને લડતા આવડતું નથી પણ તેનામાં લડવાનું ઝનૂન આવ્યું છે. લડશે જરૂર. લડતો જશે ને શીખતો જશે. મંદ મિથ્યાત્વ, અપૂર્વકરણ, ગ્રંથિભેદ, અનિવૃત્તિકરણ અને સમ્યગ્દર્શનનો આવિર્ભાવ. આગળ વધતી લડાઈનાં આ લક્ષણો છે. સમ્યગ્દર્શનથી પતન પામેલો જીવ, મિથ્યાત્વ પામે તો પણ ઉત્કૃષ્ટકક્ષાનો કર્મબંધ કરતો નથી આ મુદ્દો, રસબંધસાપેક્ષ છે તો પણ સમ્યગ્દર્શનની સ્પર્શનાનો મહિમા બતાવે છે. જે કર્મદશા પૂર્વે હતી તેની પાસે હવે નથી જ જવાનું—આ સિદ્ધિ અનિવૃત્તિકરણથી મળી જાય છે. આ અનિવૃત્તિકરણ, બીજા અપૂર્વકરણ પાસે લઈ જાય છે. આઠમું ગુણસ્થાનક ક્રમશઃ આવી પહોંચે છે. આ અપૂર્વકરણ બારમે લઈ જાય છે. ક્ષીણમોહ અવસ્થા. હવે કષાય નથી. લડાઈ પૂરી થઈ ગઈ છે. તેરમું ગુણસ્થાનક તો વિજયની ઉદ્દોષણા છે. અપુનર્બંધકથી પ્રારંભ પામેલી કષાયસહકૃત વિચારધારા શુભતત્ત્વકેન્દ્રિત રહી તે અર્થમાં તેને સુમતિ કહેવાય છે. આ સુમતિ થકી જ પરમ આનંદ પ્રગટ થયો છે.

खीर नीर जो मील रहे आनंद

जस सुमति सखिके संग

तेरमुं के यौदमुं गुणस्थानक सशरीर अवस्था छे, पछीनो भोक्ष अशरीर अवस्था छे, आनंद त्रणयनो समान छे. आत्मानि येतनानो संपूर्ण उघाड थयो छे तेनो गजबनाक आनंद अंतरात्मा अविकल भावे अनुभवे छे. येतना ते ज आनंद. आनंद ते ज येतना.

आतमा पासे, संवेदना तरीके समस्त विश्वनो साक्षात्कार हाजर छे. लोक-अलोकनो पूर्ण बोध. आतमा पासे, शुद्धि तरीके निर्मोह अवस्थानुं अलग साम्राज्य हाजर छे. आतमा पासे, अनुभूति तरीके आतमाना = पोताना अनंत गुणो अण्ड भावे अनावृत्त छे. आतमा पासे, सुख तरीके पोतानुं सर्वांगीण यैतन्य उद्घाटित छे. आ अधुं ज अवर्णनीय आनंद आपे छे. आनंद मणे अेवुं ओलातुं नथी केम के जे आनंद पारको डोय ते मणे छे, मण्या पछी थोडा वषतमां ओसरी जाय छे. आतमानो ज आ आनंद डोय छे. दूधनो प्रवाही अंश पाणी छे. पाणी उडी जाय तो दूध यीकणो भावो बनी जाय. दूधमां जेम पाणी अेकरूप छे तेम आतमां आ आनंद अेकरूप छे. आतमाने आनंदथी अलग निहाणी नथी शकतो. आनंदने आतमाथी अलग निहाणी नथी शकतो.

आ अवस्था लावी आपनार सुमति छे. भलेने अे सुमति नुं कर्मसापेक्ष स्वरूप आजे अे अवस्थांमं मणतुं न डोय परंतु सुमति नो अनुभव तो श्रवंत ज छे. राग नथी, द्वेष नथी, मोह कहेतां

अज्ञान नथी. आनो अर्थ ज सुमति थाय ने. सुमति अने आनंद पण अेक बनी जाय छे.

भयो हे एकरस

दोषनो अभाव सुमति छे. गुणनो आविर्भाव आनंद छे. पूर्ण दोषाभाव सुमति छे. पूर्ण गुणाविर्भाव पूर्ण आनंद छे. सुमति पूर्वे विचारधारा छती. डवे सुमति विशुद्ध परिणति बनी गछ छे. सुमतिना त्रण स्तर थाय छे.

१. मंद मिथ्यात्वथी समकित सुधी

२. समकितथी सर्वविरति सुधी

३. सर्वविरतिथी सर्वज्ञभाव सुधी.

क्षायिक भावनी अजरामर सुमति सिद्ध अवस्थांमं छे. प्रारंभ छतो त्यारे आत्मानां अस्तित्वनो स्वीकार करवा रूपे सुमति आवी छती. सिद्धि मणी त्यारे आत्मानि अनुभूति रूपे सुमति आवी, आवी अने अंभेशानी सप्पी बनी गछ. सुमति निमित्त भावे छती ते उपादानभावे अेकाकार बनी गछ. आत्मा शुद्ध, बुद्ध, निरंजन, निराकार बने छे तेनो यश सुमतिने मणवो जेछे. सुमति साथेनी अेकतानो ज प्रभाव छे के अनादिनो भाव तूटी जाय छे.

भयो हे एकरस

भवखपाड़

सुजस विलास

સંસાર સામે વિજયના વાવટાં ફરકે છે. ધાર્યું લક્ષ્ય સિદ્ધ થયું છે. મનની પેલે પારનો મલક મળી ચૂક્યો છે. સાધના કરતા હતા ત્યારે સંસારની ક્રિયા નહોતી પણ—કરવાનું સંવેદન હતું જ, કર્તૃત્વભાવ બન્યો રહેતો હતો. ભવનો અંત આવ્યો એટલે—હોવાનું સંવેદન જ બચ્યું છે, દષ્ટાભાવ આવી ગયો છે. બધું જ દેખાય છે. દેખાય છે છતાં અક્ષરશઃ કોઈની કશી અસર નથી. અરીસામાં પ્રતિબિંબ પડે પણ અરીસો તો જડ જ રહે તેમ આત્માને બધું જ દેખાય પણ આત્મા તો નિર્લેપ જ રહે. કર્મો ખતમ થઈ ગયા છે. સંસાર ખતમ થઈ ગયો છે. એકલરાજ આત્મરામ જ પૂર્ણ સ્વરૂપે વિલસી રહ્યા છે.

મયે સિદ્ધ સ્વરૂપ લિયે ધસમસ

આસમાનને અડી લીધું છે. એટલો જુસ્સો અને એટલું જોશ છે કે જીતવાનું કશું બાકી નથી ને હાર આપવા જવું પડે તેવી જગ્યા બચી નથી, તેનો થનગનાટ છે. કર્મો એક આત્મા પર જેટલા હતા તે બધા જ ખપાવી દીધા, અનંત આત્માને લાગુ પડેલાં અનંત કર્મોની સામે, એક જ આત્માને લાગુ પડેલાં કર્મોની શી ગણના થાય ? સિદ્ધ બનેલા આત્માએ પોતાના એક જ આત્મા પરના કર્મોને ખાખ કર્યા છે. તેટલું નાનું કાર્યક્ષેત્ર કેમ રહ્યું ? બીજા કર્મો બીજા આત્મા પર રહ્યા હતા એ કર્મો જો આ આત્મા પર હોત તો આ આત્મા એમને ખાખ કરી નાંખત. કર્મો જ થોડા હતા, કર્મોને બાળવાનું બળ તો ઘણું હતું. આગ હતી મોટી પણ, જંગલ ખૂટી પડ્યું તેમાં આગ શું કરે ? કર્મો સામેની બગાવત જબ્બર હતી આત્માની, પણ કર્મો એક જ આત્માપૂરતા તોડવાના હતા તો તૂટી

ગયા સૌ. મજા તો જુઓ. પોતાનાં કર્મોને તોડી પડ્યા પછી આત્મા સામે કાર્મણ મહાવર્ગણા નિષ્ફળ પૂરવાર થઈ રહી છે. થોડાક કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ ધરાવનારાં કર્મો માથે હતાં તેને ઢીલા પાડીને ક્રમબદ્ધ રીતે તોડી નાંખ્યા. એ કર્મો વિખૂટા પડીને પોતાના મૂળઘરે જમા થઈ ગયા. હવે એક પા સિદ્ધ છે, બીજી પા આખી કાર્મણ મહાવર્ગણાનો ગંજાવર સ્કંધ છે. મજાલ છે એ સ્કંધની કે આત્માને કાંઈ પણ કરે ? ચૈતન્યનો જુસ્સો અને આત્મસ્વભાવનું જોશ—એ સ્કંધને દૂર અટકાવી રાખે છે, લિયે ધસમસ. આત્માની અનંત અનંત શક્તિ જાજવલ્યમાન બની ગઈ છે. કોઈ નહીં નડી શકે. સિદ્ધ સ્વરૂપ મળે તેને લીધે સિદ્ધભગવંતોની સમકક્ષ અવસ્થા મળે છે. એક નહી, બે નહી, લાખ કે કરોડ નહીં બલ્કે અનંત સિદ્ધ ભગવંતોની હરોળમાં બેસવા મળે છે. શો ઠાઠ ? શો દબદબો ? એ સિદ્ધભગવંતોમાં ને આ સિદ્ધમાં કશો જ ફરક નહીં. બોધ, અનુભવ, અવસ્થા બધું જ એ સિદ્ધભગવંતોની હરોળમાં છે. જરાય ઓછું કે ઝાંખું નથી. અનંત સિદ્ધભગવંતોના આનંદને એ જુએ. એના આનંદને અનંત સિદ્ધભગવંતો જુએ. જે જુએ તે બધું જ પાછું અનુભવે પણ ખરું. સિદ્ધશિલા પર બિરાજે એ આત્મામાં અનંતની સરહદનો અભેદભાવ આલોકિત થતો હોય છે. આ સ્થાન કોઈ હલાવી નથી શકવાનું, આ સ્થાનની ગરિમાને કોઈ ખંડિત નથી કરી શકવાનું. સંસાર નીચે ખળભળાટ ભલે મચાવતો. આ સ્થાને કશો ફરક નથી પડતો. આ સ્થાને આવેલા આત્માઓમાંથી કોઈ પાછું જતું નથી અને સમય વીતતો જાય છે તેમ આ સ્થાને નવા નવા આત્મા આવતા જ જાય છે.

સંસારના તમામ જીવોનાં તમામ સુખસંવેદનો દશ્યમાન છે,

તમામ દુઃખસંવેદનો પણ દશ્યમાન છે. એ બધું જ જડ પુદ્ગલની રમત છે. સિદ્ધને એની કોઈ અસર નથી.

ભૂતકાળ સંપૂર્ણ ખરી ગયો છે. ભવિષ્યકાળ સંપૂર્ણ સલામત છે. વર્તમાનકાળ સંપૂર્ણ સ્વસ્થ છે. સિદ્ધ અવસ્થામાં શું ઘટિત થયું છે ? વ્યક્તિત્વની સંપૂર્ણ બાદબાકી. અસ્તિત્વની સંપૂર્ણ અનુભૂતિ.